

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

**Agresivita a šikana, její projevy a prevence
ve školním prostředí**

Autor práce: Hana Němcová

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Alena Toningrová**

Studijní obor: Sociální pedagogika

České Budějovice 2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Aleně Toningrové, za odborné vedení, trpělivost, ochotu a cenné rady při vypracování závěrečné práce. Velké poděkování patří celé mé rodině za podporu a nesmírnou trpělivost při psaní bakalářské práce a v průběhu celého mého studia.

Anotace

Bakalářská práce v teoretické části objasňuje základní pojmy jako například agresivita, šikana, její příčiny, podmínky, projevy a prevence. Dále jsou charakterizovány strany účastníci se šikany. Praktická část se zabývá kvantitativním výzkumem, dotazníkového šetření s cílem zjistit, zda žáci chápou a umí řešit projevy šikany. Cílem práce jako takové bylo poukázat na problematiku agresivitu a šikany ve školním prostředí.

Klíčová slova: agresivita, agrese, šikana, oběť, agresor, řešení, prevence

Annotation

This bachelor work in its theoretical part clarifies the basic concepts as example of aggression, bullying, its causes, conditions, symptoms and prevention. As next are characterized the sides involved in the act of bullying. Practical part is focused on the quantitative research. By the questionnaire survey to find out whether the pupils do understand and can solve the symptoms of bullying. The goal of the work as itself was to show the issue of aggression and bullying in the school surroundings.

Keywords: aggression, aggressivity, bullying, victim, solution, prevention

Obsah

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 Vymezení pojmů agresivita, agrese	11
1.1 Rozdíl mezi agresí a agresivitou	12
1.2 Druhy agrese	13
1.2.1 Agrese emocionální, instrumentální a frustrační.....	13
1.2.2 Agrese přímá, nepřímá, pasivní.....	14
1.2.3 Agrese verbální.....	14
1.3 Příčiny zvýšené agresivity u jedince	15
2 Šikana jako možnost agresivního chování	17
2.1 Charakteristika a definice šikany	17
2.2 Směry šikany ve školských zařízeních.....	19
2.3 Formy šikany.....	21
2.4 Šikanování jako nemocné chování.....	21
2.5 Šikanování jako závislost.....	23
2.6 Šikanování jako porucha vztahů	24
2.7 Vývojová stádia šikany	24
2.7.1 Zrod ostrakismu.....	25
2.7.2 Fyzická agrese a přitvrzování manipulace	25
2.7.3 Vytvoření jádra	25
2.7.4 Normy agresorů jsou přijaty většinou	25
2.7.5 Totalita, dokonalá šikana	26
2.8 Zvláštnosti u dětí	26
3 Aktéři šikany (Protagonisté).....	27
3.1 Agresori.....	27
3.2 Typologie agresorů.....	28

3.2.1	Agresor hrubý, fyzický	28
3.2.2	Agresor jemný, kultivovaný	28
3.2.3	Agresor srandista	29
3.2.4	Agresor spouštějící ekonomickou šikanu	29
3.3	Motivy agresora k šikaně	29
3.4	Oběť	30
3.5	Typologie obětí.....	31
3.5.1	Oběť na první pohled.....	32
3.5.2	Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček	32
3.5.3	Handicapované děti	32
3.5.4	Učitelské děti	32
3.6	Třídní „publikum“	33
4	Podstata a příčiny šikany	35
4.1	Varovné signály šikany	36
4.1.1	Přímé známky šikany	36
4.1.2	Nepřímé známky šikany:	37
4.2	Varovná místa šikany	39
4.3	Kyberšikana.....	39
5	Náprava následků šikany	41
5.1	Následky šikany	41
5.2	Odhalení šikany.....	42
5.3	Řešení šikany	43
6	Prevence šikany	46
PRAKTICKÁ ČÁST		49
7	Cíl a zaměření praktické části.....	49
7.1	Výzkumná část	49

7.2	Charakteristika zkoumaného souboru	50
8	Interpretace dat	51
8.1	Základní povědomí žáků o problému šikany	51
8.2	Vliv šikany na třídní kolektiv a na chování jednotlivců v něm.....	53
8.3	Obecná schopnost žáků řešit problémy spojené se šikanou v kolektivu.....	54
8.4	Osobní angažovanost jednotlivce v problému šikany	56
8.5	Řešení šikany ve smyslu trestu pro agresory	58
8.6	Povědomí žáků o prevenci šikany.....	59
8.7	Ověření, zda žáci chápou, co šikana vlastně je	60
9	Vyhodnocení praktické části.....	62
	ZÁVĚR	64
	Použitá literatura	66
	Internetové zdroje	67
	Seznam tabulek	68
	Seznam příloh	69

ÚVOD

Šikana, pojem, který už jako takový navozuje strach, nejistotu a nebezpečí. Tento pocit je do jisté míry umocněn i tím, že sama jsem matkou a nikdy bych nechtěla, aby se v roli oběti agresora šikany ocitla i má dcera a byla tak vystavena jakémukoliv riziku. I toto je jeden z důvodů, proč jsem si vybrala téma s touto problematikou. Jsem přesvědčena, že i tímto způsobem získám nové informace a v případě potřeby, pokud se s takovým projevem setkám, budu schopna adekvátním způsobem zareagovat.

Agresivita a šikana není zdaleka jev nový, ale v současné době velice aktuální problém. Tato těžká porucha vztahů ve skupině je hrozbou pro všechny typy i stupně škol. Šikanou rozumíme násilí páchané dětmi na dětech, které přerostlo běžný rámec dětských her. Umět rozlišit, co je klukovinou a co již šikanou, není jednoduché. Zjednodušeně lze snad říci, že rozhodujícím faktem je, jak tyto „legrace“ svého okolí vnímá postižený. Někdy se mohou jevit výpovědi dětí jako banality, ale v konečném důsledku, pokud se sečtou a seřadí, výsledek může být až hrůzný. V této souvislosti bohužel musím konstatovat, že šikana je stále častějším problémem, a to i mezi malými dětmi.

Není radno ji podceňovat, či nad ní zavírat oči, jelikož v dlouhodobém horizontu může vést, někdy až k fatálnímu poškození psychického i fyzického zdraví. Poškození mohou být mnohdy nevratná a osobnost dítěte narušena dříve, než se stačí plně rozvinout. Ponižování lidské důstojnosti často vede ke ztrátě důvěry k autoritám, a následné ztrátě iluzí o společnosti, která pro tohoto jedince není schopna být alespoň minimálním garantem ochrany.

Pevně si stojím za názorem, že málokdo může s klidným a čistým svědomím říci, že se nikdy neseťkal s takovým projevem chování. Nemusí se vždy jednat jen o období školního věku. Ani dospělý jedinec nebývá často ušetřen takových projevů a typickým příkladem může být šikana a ponižování na pracovišti. I dospělý člověk si velice často v takových situacích neví rady, stává se bezmocným a bezbranným. Proto je nutné si uvědomit, že dítě má tuto situaci ještě několikrát těžší a ze své pozice je i daleko zranitelnější a potřebuje pomoc.

Jedná se v tomto případě o pomoc těch nejbližších v prostředí své rodiny. Kde jinde by mělo dítě najít pomoc, zázemí a útočiště. Proto je velice důležité, aby rodiče se svými

děťmi mluvili a řešili s nimi problémy, které je trápí a nepřihlíželi projevy, které právě mohou signalizovat skryté volání o pomoc, v našem případě týkající se šikánování.

Pomoc musí přijít i ve škole, v případě jakéhokoliv poznání o výskytu šikany musí pedagog veškeré zjištěné skutečnosti prověřit, jednat rychle a rázně. Strach totiž vytváří prostor pro „solidaritu“ jak agresorů, ale i obětí. Nicméně za jedno z nejhorších možných řešení považují přehlížení a zatajování případné šikany z důvodu ochrany školy a její pověsti.

Bakalářská práce si klade za úkol prozkoumat a zmapovat případnou zvýšenou agresivitu a šikanu mezi dětmi, a to konkrétně na vybrané základní škole Jana Amose Komenského v Pelhřimově a případně předložit konkrétní návrhy jejich prevence. Výsledky předložím pedagogům a budou sloužit jako materiál při přípravě preventivního programu školy proti šikánování. Jak jsem uvedla, sama jsem matkou a ještě dobrovolně pracuji i s dětmi na letních táborech a tak mi jakéhokoliv agresivní chování dětí je nepříjemné a nenáchá mě chladnou. Snažím se případné nesrovnalosti mezi dětmi řešit hned v počátku a zamezit případnému šikánování ze strany starších.

Teoretická část bakalářské práce bude rozdělena do šesti kapitol členěných do několika dalších podkapitol a oddílů. V první kapitole se pokusím definovat základní pojmy, týkající se problému agresivního chování a šikánování. Šikanou ve škole jako takovou se zabývám ve druhé kapitole, objasním její směry, její formy, popíši stádia a motivy. Aktérům šikany je věnována třetí kapitola, kde se budu věnovat jak agresorům, tak oběti a neopomenu připomenout i účast přihlížející většiny, která nepochybně má vliv na vývoj šikany ve třídě. Ve čtvrté kapitole rozeberu příčiny šikany, přímé a nepřímé známky šikany jako varovné signály a upozorním na varovná místa, kde k šikaně dochází. Následující pátá kapitola je věnována následkům a nápravě šiky. Popíši situaci od samotného odhalení, podtrhnu způsoby řešení šikany ve škole a i v rodině. Prevenci šikany je věnována šestá kapitola, kde připomenu, jak by měla postupovat výchovná instituce a i rodiče.

Praktická část bakalářské práce je založena na přípravě, uskutečnění a vyhodnocení dotazníkového šetření na výše uvedené škole. Šetření uskutečním mezi žáky pátých, šestých a sedmých tříd této školy, kdy hlavním úkolem bude snaha zjistit, zda dětem něco šikánování říká, jak by reagovali na šikanu v blízkém okolí a zda jsou schopni případné vyhrocené situace mezi spolužáky či dalšími kamarády řešit a případně pomoci obětem

šikany. Soustředí se také na kolektiv a dále pak na fakt, komu by se děti s problémem šikany svěřily.

Šikanu si dovolím přirovnat k nemoci. Postup, jak dosáhnout nápravy je přesně takový, jaký musí zvolit lékař, aby se pacient uzdravil. V první řadě musí nemoc objevit a pojmenovat. Ani nemocný člověk, který bude tajit příznaky, včetně trápení a bolesti, neujde tomu, čeho se nejvíce obává. Nemoc člověka dostihne, někdy i zlomí a čas hraje stejně zásadní a stejně rozhodující roli pro budoucí život.

Před staletími kdysi Sokrates prohlásil: *„Naše mládež miluje přepych. Nemá správné chování. Neuznává autority a nemá úctu před stáří. Děti odmlouvají rodičům, srkají při jídle a tyranizují své učitele.“* Porovnáme-li jeho výrok s dnešní dobou, musíme konstatovat, že je neměnný a přímo trefný.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení pojmů agresivita, agrese

Agresivita a agrese jsou dva pojmy, které mohou být v běžné komunikaci snadno zaměněny. Chceme-li se však zabývat problematikou agresivity a agrese podrobněji, je nezbytně nutné si tyto dva pojmy v první řadě důkladně vysvětlit.

Slovo „Agresivita, lat. Aggressivus znamená útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem“ (Martínek, 2009, s. 9).

Z výše uvedené definice vyplývá, že agresivita je příznačný znak osobnosti jedince nějakým způsobem se chovat a případně mít tendence i k nepřátelskému jednání. Vystupovat na veřejnosti s určitou mírou agresivity by mělo sloužit každému člověku, hlavně v běžném životě, především v boji o jeho přežití ve společnosti. Rozsah výše agresivity se v chování lidí projevuje jejich temperamentem. Lze tedy říci, že se s agresivitou shledáváme v běžném životě, v rodině, v zaměstnání, na ulici a v neposlední řadě i ve sdělovacích prostředcích a především na televizních obrazovkách. *„Vnější okolí nás často nutí k tomu, abychom agresivitu použili ve svém chování, ať už v osobním, nebo i profesním životě. Pokud je tato agresivita přijatelná, může sloužit k posílení autority, sebevědomí, může mít ve své podstatě pozitivní vliv“ (Martínek, 2009, s. 9).*

„Agrese z lat. Aggressio - výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit“ (Martínek, 2009, s. 9).

Agrese je vyjádření agresivity ve vystupování osoby. Agrese je osvojená a naučíme se ji na základě získaných zkušeností. *„Člověk jedná agresivně i proto, že se naučil, že se to vyplácí“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 39).* Obecné agresivní tendence nemají jen svou negativní stránku, která se v extrémnější podobě projevuje porušováním sociálních norem a omezováním, či poškozováním jiných lidí, ale existují i přijatelné formy. Jejich pozitivní, socializovaná varianta, která respektuje dané sociální normy je součástí asertivity, schopnosti prosazení a realizace potřebných nebo dokonce velice žádoucích cílů. (Vágnerová, 1997).

Agresi u lidí si můžeme vysvětlovat rozličnými způsoby. Podle uvedené nejjednodušší definice se agresí myslí vlastní projev agresivity ve vystupování jedince na veřejnosti. Ve

skutečnosti v sobě pojem agrese zahrnuje velmi mnoho projevů, a proto může být pokládána nejen za projev násilného jednání vůči druhým osobám, ale i jako výraz asertivity. Asertivitou pak rozumíme jednání, které je založeno na prosazování a trvání si na vlastních názorech (Martínek, 2009, s. 10). „*Sklon agrese se rozvíjí učením, jež má vliv na to, zda dojde k tomu, že agresivní dispozice zůstanou utlumeny nebo se naopak rozvinou*“ (Procházka, 2012, s. 156).

1.1 Rozdíl mezi agresí a agresivitou

Jak již bylo poznamenáno, agresivita znamená útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresí. Vyznačuje se schopností organismu uvolnit síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a způsobilost odolávat těžkostem. Je to do určité míry charakteristický znak osobnosti jednotlivce, coby předpoklad k agresivnímu vystupování. Agresivní sklony se u člověka utvářejí v dětství. Slovní, či fyzické útoky, které jedinec zažil jako dítě, poté v dospělosti přenáší na citlivější kamarády, kolegy v zaměstnání a v neposlední řadě i na své děti. Nastává zakletý kruh, kdy chce jedinec oplatit křivdy, které se mu v dětském věku staly. V ojedinělých případech je někdy agresivita uložena v mozku lidí, v jejich nervovém systému. Negativní účinky na agresivitu jsou zejména současný životní styl, stres, drogy a také alkohol. Agrese je obtížný problém. Součástí je velký počet originálních i společenských činitelů. Jsou biologická, získaná, a také sociální, tzn. jedinec, se s agresí rodí, případně je v člověku skrytá. Ukázat se může a také nemusí. Velmi závisí také na atmosféře a výchově dítěte (Martínek, 2009).

Synonymem významu slova agrese, je slovo násilí. Znamená, jakým postupem se agrese realizuje. Agrese by také mohla být pokládána za hrubé porušení práv někoho dalšího. Za jednu z velmi závažných příčin agresivního chování u dětí lze považovat mediální násilí. Média, v dnešní době ponejvíce obrazová (televize, internet – velkou měrou též počítačové hry) negativně působí na myšlení, cítění i jednání jednotlivců (Řičan, Janošová, 2010).

„*Agrese je chování, které vědomě a záměrně poškozuje druhého, ubližuje mu a způsobuje mu utrpení, popřípadě ho omezuje a násilně mu brání v pohybu a ve výkonu činnosti*“ (Všeobecná encyklopedie Diderot, 2000, sv. 1, s. 53).

Agresivita je vlastnost vyjadřující tendenci nebo pohotovost k útočení (agresí), a to v myšlenkách nebo v představách, slovně nebo jednáním vůči věcem, či osobám. V širším smyslu schopnost organismu vlastními silami zdolávat překážky, prosazovat své zájmy (Diderot, 2000).

Podle Matějčka (2013, s. 95) „Agresivita sama o sobě není špatná věc, protože patří k základní výbavě lidského rodu. Agresivitu potřeboval člověk nejen k lovu a k boji, k obraně sebe, své rodiny, své vlasti atd., ale vůbec k přemáhání jakýchkoliv překážek. Bez pořádné dávky agresivity v lidech by nebylo horolezců, ale ani mořeplavců, ani objevitelů elektřiny či antibiotik, ani letů na Měsíc. Agresivita může pomáhat a sloužit – může však i ubližovat a škodit.“

1.2 Druhy agrese

Agresivita představuje celou škálu projevů, od symbolických až po fyzické napadení, které může mít různé formy. Smyslem agresivního chování je zpravidla dosažení něčeho formou specifického násilí. Agresivní chování můžeme tedy rozlišit podle toho, k jakému objektu je zaměřeno, a to na agresi vůči sobě samému popřípadě na agresi vůči okolí (lidé, zvířata, předměty, ideje). Agresivně lze prožívat, myslet, komunikovat, prvky agresivity mohou být přítomny v našich představách i přáních. Problémem různých koncepcí a výzkumů v oblasti agresivity je stanovení kritérií pro to, co je a co není agresivní forma chování.

Vyskytují se různá členění agresí, každá má své obhájce a oponenty. Velmi základní je dělení s ohledem na to, vůči komu je uplatňována a to na agresi vybitou na neživém předmětu, agresi vybitou na zvířeti a autoagresi. Autoagrese je směřována vůči vlastní osobě. Nejčastěji se projevuje sebepoškozováním (Martínek 2009).

S ohledem na téma práce, kterým je šikana, zaměřila bych se více na druhy agrese zaměřené na druhého člověka.

Zde je opět několik dělení. A to na agresi instrumentální, emocionální a frustrační. Další, často používané je členění agrese je dle tzv. Moyerovy klasifikace agresí, která agresi dělí na sedm typů objevujících se nejenom u lidí, ale současně i u zvířat.

Dle Martíňka (2009) je agresivní chování dále vyjádřeno také přímou a nepřímou agresí anebo verbální a fyzickou agresí. Pokud jde o školní prostředí, přišlo mi nejvhodnější rozdělení podle PhDr. Zdeňka Martíňka.

1.2.1 Agrese emocionální, instrumentální a frustrační

Emocionální agrese je doprovázena velkým emočním nábojem, v jehož pozadí je nepříjemný impuls, často bolestivý až ústící v nezvládnutý, nekontrolovaný výbuch.

Jedinec se stává zranitelnějším a citlivějším vzhledem k podnětům a vybavení agrese je pak dost snadné (přetrvávající hádky se spolužáky). Emocionální agrese propuká náhle,

následky nejsou promyšlené. Jedinec si mnohdy své chování neuvědomuje (Martínek, 2009).

Instrumentální agrese znamená možnost dosáhnout vnějších cílů pomocí předem promyšlených prostředků. Tuto agresi dělíme na dvě části, žádoucí a nutnou.

Žádoucí instrumentální agrese je ta, u které se jedná o naprogramovanou, cílenou a přesně, s chladnou hlavou, promyšlenou agresi. Kde oním dopředu promyšleným cílem je zisk. Ve školním prostředí pak typický případ šikany. Kde ziskem je trest za to, co je agresoru samotnému nepříjemné (Martínek, 2009).

Nutná instrumentální agrese je ve školním prostředí častá, ve své podstatě zálučná a nebezpečná. Ve většině případů je vyprovokovaná jako obrana před nežádoucí agresi.

Agrese frustrační způsobuje negativní emoce, zejména hněv. Ten dále vede k agresivnímu chování s cílem přemoci ji. Tato agrese se nejčastěji objevuje u dětí, které jsou vychovávány velmi tolerantním způsobem. Tyto děti mají všechno povoleno, vše jim patří a také všechno musí mít. Neznají radost ze zaslouženého úspěchu. Toto je spojováno s frustrací.

1.2.2 Agrese přímá, nepřímá, pasivní

Fyzickým napadáním a útokem dochází k přímé agresi. Aktivní přímá agrese je fyzické ponižování, bití oběti, pobízení k ponižujícím úkolům. Jako vyjádření fyzické převahy nad obětí. Tuto převahu projevuje agresor zcela záměrně. Hovoříme-li o aktivní nepřímé agresi, nejedná agresor přímo, neboli sám, ale najme si někoho jiného. Sám se na ubližování a agresi samotné ani nepodílí. Jen přihlíží, jak je oběti ubližováno. Při pasivní přímé agresi jde o ničení pomůcek, lámání tužek, pravítek. Ve školním prostředí se také setkáme s nepřímou pasivní agresi, při které jde o odmítnutí splnění některých požadavků, např. vyklizení místa v lavici, odmítnutí pomoci postiženému spolužákovi (Martínek, 2009).

1.2.3 Agrese verbální

Verbální aktivní přímá agrese (slovní agrese) je jedna z nejčastějších agresí ve školním prostředí. Jde o nadávky, urážky, slovní ponižování. Další agresi je verbální aktivní nepřímá agrese. V tomto případě se jedná o šíření pomluv, jenž ubližují druhému. Jde o mírné, ve většině případů psychické ubližování spolužákovi, pomlouvání jeho oblečení, účesu, chování. Mezi další agrese patří verbální pasivní přímá agrese, kdy se jedná o absolutní ignoraci druhého člověka. Odmítání odpovědět na pozdrav, nebo na jakoukoliv

otázku. A v neposlední řadě je zde verbální pasivní nepřímá agrese, která znamená nezastat se někoho, kdo je nespravedlivě trestán nebo kritizován (Martínek, 2009).

1.3 Příčiny zvýšené agresivity u jedince

Agresivita se v současné době spojuje nejčastěji s negativními způsoby a projevy chování dětí. Jak bylo uvedeno výše, původy agresivního chování u dětí jsou značně rozličné. Dle PhDr. Zdeňka Martínka (2009) se jedná o organické poškození mozku. Může být způsobena infekcí v prenatálním období a raném dětství, úrazy, především s poškozením frontálních laloků. Zde je nutná psychoterapie a zároveň dlouhodobá medikace.

Další příčinou může být neošetřená potřeba bazální jistoty. Zde chybí pocit, že svět je bezpečné, předvídatelné místo. Potřeba bazální jistoty je v raném dětství (do 9 měsíců) sycena příjemnými dotyky. Týká se nechtěných, nedonošených dětí. Projevuje se častějším ubezpečováním se („A já taky?“ „A takhle, paní učitelko?“). Odmítnutí (ignorování) potřebu ubezpečování se, ještě zvyšuje. Doporučuje se dítě předběhnout – ještě než co řekne „Ano, Jano vidím tě. Ano, udělala jsi to dobře“

(www.vctu.cz/psycholog/q=node/349). Mezi další příčiny řadíme nevhodnou výchovu ze strany rodičů. Rodiče svým dětem nedokáží stanovit pevná pravidla, neumí jim v určitých momentech říci „ne“. Nepomáhají dětem klást si cíle a pracovat na jejich uskutečňování. Stejně tak může být toto chování způsobeno neustálým stresem a beznadějí z důvodu podceňování, ale i přeceňování, dětí ze strany rodičů. Což může vést k duševní a tělesné zpustlosti, ústící až v agresivní chování. Měli bychom se zaměřit v tomto případě také na společnost. Na jedné straně v ní je agresivita prezentována jako narůstající, viz tel. zpravodajství. Na druhou stranu je skoupá, pokud se jedná o otázku volnočasových aktivit dětí. Zvyšuje se množství volnočasových aktivit, ale rozevírající se ekonomické nůžky mezi jednotlivými soc. vrstvami vedou k horší dostupnosti těchto volnočasových aktivit. Jako příklad bych uvedla stále obtížnější naplnění lyžařských kursů pořádaných školou nebo naplnění letních táborů pro děti z finančních důvodů. Pokud nebude dětem věnována větší pozornost, starostlivost, láska, cit bude se agresivní chování projevovat u stále mladších jedinců a ve zvyšující se míře (Martínek, 2009).

„Agresivita je součástí lidské přirozenosti. Hraje velkou úlohu ve vývoji dítěte. Úlohu stejně velkou jako láska. Vnitřní prudkost dodává dítěti energii a motivaci, jež jsou nezbytné k sebepřekonávání. Podporuje úspěch, jestliže zůstane v mezích, které dítě kontroluje. Úkolem výchovy není tedy agresivitu zcela odstranit, ale usměrnit ji, aby bylo

možné mobilizovat tuto energii pro dosažení pozitivních cílů jak pro sebe, tak pro ostatní“
(Antier, 2004, s. 9).

2 Šikana jako možnost agresivního chování

„Přestože by současná škola měla směřovat k demokratickým principům ve výchově, měla by vést žáky ke komunikaci a respektu, objevuje se u dětí a mládeže stále častěji jeden z nejvýraznějších sociálně patologických jevů – a to je šikanující chování“ (Martínek, 2009, s. 109).

2.1 Charakteristika a definice šikany

„Šikana je zvláštní druh agrese“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 35). Co je však obecně šikanující jednání? V tomto případě, se pedagogická veřejnost mnohdy plete a za šikanu pokládá to, co vůbec šikanou není, a to, co šikanou je, opomene.

Rozeznáváme dva zásadní termíny: šikana a teasing. „Za teasing můžeme označit chování, které zdánlivě šikanu připomíná. Jde o nevinné škádlení mezi dětmi – např. na druhém stupni základní školy chlapci provokují děvčata proto, že se jim líbí“ (Martínek, 2009, s. 109).

V zásadě se dá říci, že škádlení je zábavou pro obě zúčastněné strany. Šikanou se však baví jen agresor, šikanovaný se cítí zraněný a ponížený.

Jestliže hovoříme o šikaně, musí toto chování splňovat výchozí předpoklady. Šikana je záměrná, většinou se opakuje a probíhá dlouhodobě. Pokaždé jde o přesilu síly nad obětí. Může se jednat i o přesilu v podobě psychické síly, tedy nejenom fyzické. Znamená to, že psychicky imunní jednatel trýzní psychicky méně odolného jedince. Ublížený jednatel je konsternovaný mnohdy nedokáže se spolužáky bezprostředně komunikovat, setrvává v pozadí, může být i nepatrně fyzicky rozdílný. Takové dítě je mnohdy terčem nemístných vtipů, urážek, vulgarismů (Martínek, 2009).

Oběť chápe útok jako nepříjemný. Děti mají mezi sebou ve škole různé přezdívky. Některé dítě se s ní smíří, líbí se mu, není pro něho pohoršující. V tomto případě se nejedná o úmyslné poškozování. Některé děti avšak přezdívku nepřijmou. Zlobí se. V tomto případě třída touto přezdívkou dítě pobuřuje. Dítě se může i razantně bránit. Poté, je označeno za agresora. A přitom je obětí, jelikož odolává nepříjemnému ataku ze strany spolužáků (Martínek, 2009).

Útok může být dlouhodobý, ale i krátkodobý. Šikana je převážně časem se rozvíjející negativní počínání vůči spolužákovi nebo spolužákům. Může to být jednorázový, ale i krátkodobý úkon, který ve své podstatě vyhovuje dvou výše uvedeným podmínkám.

Krátkodobé šikany jsou nejednou velice nebezpečnější. Odehrávají se v samotné třídě a vyučující o nich neví (Martínek, 2009).

Na téma šikana je uváděno hned několik definic:

„Slovo šikana je odvozeno z francouzského „chicane“, což znamená zlomyslně a zbytečně týrat, sužovat, pronásledovat a opakovaně vyžadovat nesmyslnou činnost. Za šikanování je považováno ubližování, které je charakteristické rysem promyšlenosti (je tudíž opakované, systematické a průběžné“ (Procházka, 2012, s. 158).

„Šikana – jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci“ (Martínek, 2009, s. 109).

„Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 21).

Vymezení pojmu šikany je ve školských zařízeních popsána v Metodickém pokynu ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních Č. j. MSMT-22294/2013-1. Šikana je tady definována jako: *„Jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky např. v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Rovněž se může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu“ (Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních Č. j. MSMT-22294/2013-1).*

V současné době je velkým problémem šikana ve školách. Existují zde k jejímu počátku dokonalé předpoklady. Je to především zásluhou velkého počtu dětí, mezi kterými jsou jak účastníci šikany, tak i jejich oběti. A dále také nezaujatě přihlížející spolužáci. Šikana mnohdy vzniká tam, co nedokáže oko vyučujícího obsáhnout. Výjimkou, není šikana i mimo školu například při cestě ze školy nebo do školy, a podobně. Objevuje se tam, kde by ji nikdo neočekával. Dopouští se špatností a způsobuje bolest na těle i duši. Pro šikanu je typická nerovnováha sil mezi agresorem a obětí. Právě i proto se šikana nejprve

projevuje nenápadnou „diagnostickou“ činností agresora, který zkouší, zda potenciální oběť je skutečně slabší, zda bude tedy moci své činy stupňovat.

2.2 Směry šikany ve školských zařízeních

Šikana se nemusí odehrávat pokaždé v podobě, kdy žák sužuje jiného žáka. Může se vyskytovat i v dalších podobách, kterými se ve své knize *Agresivita a kriminalita školní mládeže* (2009) zabývá PhDr. Zdeněk Martínek.

- Vysvětluje vztah mezi *pedagogem a žákem*, kdy se jedná o situace, v němž učitel učí žáka, se kterým nemá příznivé vztahy a který ho často provokuje (většinou neúmyslně). Vidí na něm vše, co u jiných dětí obvykle nevidí, při zjišťování znalostí dostává složitější otázky, horší známky.
- *Vztah žáka a pedagoga*, kdy se vyučující stává dost snadnou obětí. V učebně je sám a proti němu je kupř. dvacet žáků. Studenti ho mnohdy pobuřují, úmyslně ruší výuku, a to on posuzuje nepříjemně. K tomuto směru jsou náchylnější převážně ženy učitelky, jenž na jakýkoliv popud odpovídají výbušně, nechají se jednoduše vyprovokovat a na třídu jen hubují. Tím studentům ukazují, že na jejich provokace reagují a ti potom provokace zvyšují. Následným druhem jsou učitelé trpící handicapem – slabozrací, tělesně se odlišující. Pokud mluví ostatní vyučující o „slabém“ učiteli před studenty a kritizují ho, ukazují žákům, že i oni si ho neváží a nemají k němu respekt. Tímto nahrávají žákům. Žáci by se neměli dozvídat názory na vyučující. Je důležité dávat žákům najevo, že každý učitel se musí respektovat.
- *Vztah rodiče a učitele*, kdy toto zaměření je celkem časté. Dopouštějí se jej zejména rodiče, kteří si představují, že škola je povinna jim ve všem vyjít vstříc. Mnohdy se opováží mluvit vyučujícímu do vyučování, znají nejlépe, jak má učitel vzdělávat jejich dítě. Rodičům chybí úcta ke škole jako instituci, považují ji za nutné zlo. Každopádně by měli rodiče vědět, jak ve škole probíhá výuka. Dále také, jak se s dítětem ve škole jedná, ale naopak si také učitelé a celá škola musí zřídit konkrétní bezprostřední hranici, za kterou rodiče dětí, které do školy dochází, nepustí.
- *Vztah učitele a rodiče*, kde se obvykle angažují tímto směrem i tzv. spolupracující rodiče problémového dítěte. Jestliže je ve škole nějaké dítě, jehož rodiče nemají zájem se školou spolupracovat, pedagogové s tím nemůžou dělat vůbec nic.

Strádají tím rodiče, kteří sami vědí, že jejich dítě má problém a neumí si s nimi sami poradit a chtějí o problému se školou přemýšlet a najít nějaké východisko. Tímto způsobem se může pedagog dopracovat pocitu určité převahy nad rodičem. Ten se domnívá, že dokáže přes vyučujícího neposlušné dítě „srovnat“ a zkouší mu dávat doporučení, jak má své dítě napomínat, trestat, apod. Jestliže rodič poslechne, dostává se do nekonečného kolotoče. Dítě se bude domnívat, že je trestáno kvůli škole, začne ji nenávidět, a bude se mstít. Jestliže se ve škole setkáme se spolupracujícím rodičem problémového dítěte, měli bychom je povzbuzovat. Nemusí se od vyučujícího dovídat, že jeho dítě má problém, potřebuje hlavně podporu. Musí si uvědomit, že na ně není sám a že je zde učitel, který mu dá najevo podporu a porozumění.

- *Vztah učitel versus učitel*, kdy jde o jakýsi druh šikanování, který probíhá v učitelském sboru. Toto počínání by se dalo nazvat mobbingem. Do již zavedeného sboru přijde nový učitel, který zná velké množství nových způsobů jak k výuce přistupovat. Je to samozřejmě jiná metoda, než kterou používají ostatní kolegové. Starší kolegové ho začnou nadbytečně kontrolovat, budou ho sledovat, jakým způsobem se chová k dětem. Může se i stát, že budou poslouchat za dveřmi. Budou zjišťovat, co říká dětem, jak se k nim chová. Nahlížíjí mu do přípravy, neustále ho kritizují za jeho jiné metody přístupu k dětem. A v neposlední řadě i za to, že je prostě mladší. Další okolnosti mohou nastat v okamžiku, kdy škola omlazuje pedagogický sbor a zůstane tam několik starších vyučujících. Ti již nechtějí používat nové způsoby, jsou zvyklí na své metody, používají především to, co se jim osvědčilo. Poté dochází k tomu, že se v očích mladších kolegů stávají „starými strukturami“, jenž už neumí učit. Mladší kolegové je před dětmi znemožňují, pomlouvají je, sami navádějí děti proti nim apod.
- *Vztah ředitele a učitele*, zde jde o typickou podobu bossingu. Ředitel vytváří pro vyučující úlohy, které se nedají splnit, zasypává je nesmyslnými rozkazy. Dále může docházet ze strany ředitele na adresu vyučujícího k jeho zesměšňování před ostatními kolegy, nepřetržitým dokazováním jeho nezpůsobivosti.

Nemůžeme počítat s tím, že po nějaké době záměrné ubližování přestane samo. Pravdou je, že pokud agresori vycítí, že oběť je bezbranná, bude se jejich tlak neustále zvyšovat, ať se to děje mezi žáky či dospělými (Martínek, 2009).

2.3 Formy šikany

Šikanování lze rozdělit, jak již bylo řečeno do dvou základních forem – **psychické** a **fyzické týrání a manipulace**. Některé formy šikany jsou zjevné již na první pohled, jiné jsou skryté a nenápadné, což nabízí agresorovi možnost šikanovat i za přítomnosti učitele či jiných dospělých osob. Lze říci, že u dětí a mládeže se v porovnání s dospělými objevuje šikanování s daleko nižší intenzitou brutality a oslabenou účinností manipulace. Jedná se tedy o šikany mírnější, nicméně pro oběti rovněž velmi bolestivé. S vývojem dítěte a jeho přechodem k dospívání formy šikany přitvrzují, stávají se propracovanější a úpornější. Dále rozeznáváme šikanu přímou a nepřímou. Rozdíly ve formě šikany lze pozorovat i mezi pohlavími. Zatímco u dívek převažuje psychické týrání a nepřímé působení, spolužačka je zpravidla vyčleňována z kolektivu, je zesměšňována, u chlapců převažuje častější fyzické a přímé působení. To znamená působení bolesti, ponižující tělesná manipulace, slovní napadání a případně až zotročování. Výskyt šikany u dívek je všeobecně nižší než u chlapců (Kolář, 1997).

Nepřímá forma šikany je často kombinována s přímou. Nejprve se uplatní fyzická agrese a poté tato situace přejde v pohrdání a izolaci v kolektivu. *„Dítětem, kterému se začne otevřeně ubližovat, se zákonitě začne postupně i pohrdat a bude v kolektivu izolované, a naopak izolované dítě je vždycky v nebezpečí, že přijdou nadávky a nakonec i ty kopance, ne-li něco ještě surovějšího“* (Říčan, Janošová, 2010, s. 22).

Dále rozlišujeme mezi fyzickou agresí a psychickou formou šikany. U dívek se častěji objevuje právě psychická forma (nepřímá a přímá verbální agrese). Hrozba této podoby šikany tkví především v tom, že se dá dobře utajovat a obtížně se dokazuje motiv ublížit. Metody, které se používají, jsou na první pohled nevinné, promyšlené, sofistikované. Chlapci častěji používají otevřenou, fyzickou agresi.

2.4 Šikanování jako nemocné chování

Michal Kolář (1997) ve své knize *Skrytý svět šikanování ve školách* uvádí, že šikanování je nemocné, neboli patologické chování. Je to nemoc, která se objevuje na všech typech škol. Žádná škola, kde se objevuje tradiční způsob učení, není proti šikaně odolná. Zaměříme se na nejnápadnější vyjádření, jenž nedodržují školní pravidla. Jak se jeví chování označované jako šikanování? *„Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a*

zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci“ (Kolář, 1997, s. 20).

Dále Kolář (1997), shrnuje co šikanování vlastně je a uvádí konkrétní formy agrese a manipulací používaných k šikaně.

Fyzická agrese a používání zbraní – jedná se o očividné násilí prováděné obětí, které může mít podobu od drobných kopanců, fackování až po bití obětí, škrcení, pálení nebo i řezání nožem, kdy se může jednat již o skupinové napadání. Jako zbraně při šikanování slouží nejrůznější věci denní potřeby jako například nože, řetězy, pásky, žiletky, jehly, sirky a další věci.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi – oběť je zastrašována a je jí kupříkladu vyhrožováno zabitím, mučením nebo jiným násilím kupříkladu použitím zbraně, a to buď přímo, nebo anonymně kupříkladu prostřednictvím mobilního telefonu anebo sociálních sítí. Oběť je zesměšňována, je jí vysmíváno kvůli různým slabostem a neúspěchu, fyzickému handicapu, slovně jsou uráženi rodinní příslušníci a podobně.

Krádeže, ničení, manipulace věcmi – agresor si přivlastňuje různé věci oběti, zpočátku je to kupříkladu pouze svačina, různé školní potřeby, v pozdějším čase jsou to již i peníze, oblečení a věci dražší hodnoty. Různé věci jsou oběti ničeny, ať se jedná o školní potřeby či oblečení anebo jsou dokonce ukradeny a schovávány.

Násilné a manipulativní příkazy – oběť je nucena plnit různé ponižující příkazy, které jsou v rozporu s jejím přesvědčením a kupříkladu často i s lidskými právy (pít moč, jíst ze země, mýt záchody, zákaz stýkat se s kamarády, sloužit agresorům, půjčovat peníze).

Zraňování izolací, oklikou a uměleckými výtvoři – zde je oběť ignorována spolužáky, je pomlouvána a zlomyslně osočována a jsou na ní sváděna provinění, kterých se nedopustila.

Výše uvedené formy agrese a manipulace se neustále vylepšují a zdokonalují. S rychlým vývojem moderní počítačové techniky, internetu a mobilních sítí se objevila nová forma šikanování, tzv. **kyberšikana**, která využívá virtuálního světa k týrání a manipulaci obětí ve světě skutečném.

Kruté způsoby šikanování se v každém případě trýznivě dotknou každého z nás. Problém je v tom, že nejsou vidět, převážně se odehrávají za neúčasti pedagoga.

Zčásti trpěná metoda násilí, kterou můžeme někdy vidět, nám dělá starosti. Bez znalostí a souvislostí ji od šikanování nerozeznáme. Dr. Kolář uvádí, jako příklad: *„přátelské vtipy a kanadské žertíky na úkor spolužáka, tlačení namalovaného auta na tabuli, vyndání náplně*

z tužky před diktátem, ponižující přezdívka, smích při neúspěchu, osamocení žáka a jeho chození vždy jako posledního“ (Kolář, 1997, s. 24).

Takovéto signály by neměl vyučující v žádném případě bagatelizovat a vždy je nutné se jimi zabývat. Velice podstatným měřítkem je, jak podivné jednání prožívá žák, kterému jsou „žertíky“ určeny. Většinou není možné zjistit přímo, dotázáním se toho kterého žáka. Také je ve většině případů potřebná odborná diagnostika, je také nutné si najít čas na přátelský a povzbuzující rozhovor (Kolář, 1997).

*„Pro rozpoznání šikanování je potřebné umět odlišit jiné typy agresí. Je to důležité pro první orientaci a především pro nápravu. Jestliže se například poperou dva přibližně stejně silní žáci kvůli dívce jejich srdce, nejde samozřejmě o šikanování, protože tu chybí **nepoměr sil**, kdy oběť se neumí nebo z různých příčin nemůže bránit. V tomto případě rovněž chybí další významný rys šikanování, jímž je **samoúčelnost převahy agresora nad obětí**. Chlapec, který zde chce odstranit soka v lásce, by nepoužil agresí, kdyby konkurent „neopruzoval“ a dívka s ním nekoketovala. Souhrnně můžeme říci, že jiné běžné agrese ve školním prostředí jsou zaměřeny k dosažení nějakého cíle. Rozhodně není cílem agrese sama o sobě a lze předpokládat, že agresor by použil i jiný způsob, pokud by jím svého cíle dosáhl“ (Kolář, 1997 s. 24).*

Michal Kolář (1997) vidí šikanování v úmyslném, především opakovaném týrání a utlačování spolužáka jedním nebo skupinou žáků. Žáci k tomuto poškozování používají agresí a manipulaci. Rozeznat šikanu ve škole není pro vyučujícího snadné. Musí dokázat šikanu rozpoznat od běžných potyček a legráček mezi žáky.

2.5 Šikanování jako závislost

Jedná se o další formu šikanování, významnou pro praxi. Jde o oboustrannou vazbu mezi agresorem a obětí. *„Terén tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého“ (Kolář, 1997, s. 25).* Kolektiv žáků se rozděluje většinou do skupin na „silné“ a „slabé“ jednotlivce. Silní reagují intenzivně a svoje obavy zakryjí tím, že ho vzbudí v těch druhých. Předvedou své priority, kterými zastíní své nedostatky. Slabší jedinci jsou obavami tak ochromeni, že předvedou veškeré slabosti, které chtěli skrýt (Kolář, 1997).

U pokročilých stádiích šikanování se obvyklé hraní a experimentování se strachem zvrtné v závislost mezi agresorem a obětí. Agresor se přestane bát, začne ovlivňovat, zneuctívát a

ničit odhodláni oběti. Poskytuje mu to pocit převahy a naprosté moci. Z tohoto postavení nadčlověka si užívá obavy oběti jako v imaginární realitě. Tento nedostatek mnohdy neumí ani nazvat, avšak ona ho čím dál víc ovlivňuje (Kolář, 1997).

„Stupňování brutality agresora vede u oběti nezřídka k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. Zpravidla to v ní rozpoutá sebezničující síly, které jdou na ruku mučitelů. Následkem může být až extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem. Projevuje se to například tak, že oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá, co má dělat. Vztah agresora a jeho oběti je podobný obrazu dvou boxerů v ringu, kde jeden má výraznou převahu: ten slabší, kterému docházejí síly, se pokouší zaklesnout do agresivnějšího soka, obejmout ho, být mu co neblíže, protože, tak mu nehrozí, že jej agresor přímým úderem srazí k zemi“ (Kolář, 1997, s. 25).

2.6 Šikanování jako porucha vztahů

Šikanování není nikdy výlučně problémem jedince nebo jen agresora a oběti. „Šikanování je vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Ve zdravém společenství s fungující imunitou se šikanování nemůže ujmout a růst“ (Kolář, 1997, s. 26). Šikana má příslušnou interní dynamičnost a náležitý přirozený vývoj. Vede od zárodečné podoby tzv. „ostrakismu“ ke „zralému“ nejvyššímu pátému stupni systémového boření vztahů mezi příslušníky skupiny (viz. Kapitola 2.7 Vývojová stádia šikany). Postihuje skupiny, kde jsou poměry mezi členy rovnocenné, např. školní kolektivy dětí a mládeže, sourozenci v rodině, či sbor vychovatelů. Někdy dochází k trýznění během vztahů nadřízenosti a podřízenosti nebo závislosti, pak hovoříme o zneužívání moci. Může jít například o týrání žáka učitelem, pacienta lékařem, dítě rodičem, učitele ředitelem. Zkušenosti vyžadují rozpoznání těchto blízkých jevů zejména kvůli odlišné nápravě.

2.7 Vývojová stádia šikany

Jestliže se na šikanu díváme jako na poruchu vztahů ve skupině, doporučuje se znát a umět rozlišit jednotlivé vývojové fáze tohoto nemocného chování. Šikana se vyvíjí v určitých stádiích, jejich určení má vliv na správný postup při vyšetřování a volbu strategie řešení šikany. Pokud bychom nerespektovali zvláštnosti jednotlivých vývojových fází šikany, naše pomoc by byla nahodilá a spojená s rizikem ublížení. Šikana může být i krátkodobým aktem, většinou se však vyvíjí po určitých stádiích. Rozpoznat jednotlivá vývojová stádia šikany je nutné především při diagnostice a následné volbě nejvhodnějších terapeutických postupů. Kolář (1997) nabízí obecné schéma zrodu a vývoje šikany, vycházející ze zákonitostí skupinové dynamiky, přičemž rozlišuje **pět základních stupňů šikany**:

2.7.1 Zrod ostrakismu

V každém kolektivu nebo skupině jsou více či méně oblíbení jedinci. Šikanování se může objevit za zcela běžných podmínek a obvykle přichází velmi nenápadně. Méně oblíbení žáci jsou charakterizováni druhými jako outsideři. Pak jde o mírné, ve větší míře psychické násilí skupiny vůči vytěsněnému členu, který je neoblíben a neuznáván. Ostatní jej pomlouvají, odmítají ho a baví se na jeho účet „drobnými“ legráčkami, intrikují a posmívají se mu. Když se pokouší oběť bránit, agresori zjistí, že pomluvy fungují a svůj tlak zvyšují. Oběť zjišťuje, že odpor je marný a stáhne se do sebe. Potom lze zařadit ostrakismus do šikany skryté, jde o mírné převážně psychické formy násilí – ostrakismus, které jsou již zárodečnou podobou šikanování.

2.7.2 Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Druhým stupněm je fyzická agrese a přitvrzování manipulace. Ostrakismus přerůstá do dalšího vývojového stádia šikany fyzické agrese a psychické manipulace. Jde o to, že oběti slouží ostatním dětem v kolektivu jako ventil, odreagovávají si na něm nepříjemné pocity, kupříkladu z konfliktu s učitelem, svádí na ně své chyby ve škole a také i ty vlastní vymýšlejí zábavu na úkor svého spolužáka. Pocit moci nad slabším spolužákem jim přináší požadované uspokojení a agresivní chování se proto opakuje. Další vývoj šikany závisí na mnoha faktorech, jako na morálních hodnotách pozitivního jádra skupiny, na odmítání násilí a ubližování slabším. Pokud však nic z toho nefunguje, šikana se rozjíždí ve větším rozsahu.

2.7.3 Vytvoření jádra

Pokud se ve skupině nenajde nikdo z pozitivního jádra skupiny, kdo by se postavil zvyšující se agresi a manipulacím, dojde k vytvoření úderného jádra, skupinky agresorů, kteří spolu systematicky spolupracují a dochází pak k narušení rovnováhy ve skupině a agresori cíleně šikanují již vybranou oběť. Dochází k hierarchii skupiny, upevňování moci, boj o vliv, agresori začínají silně ovlivňovat celý kolektiv. V tomto klíčovém momentu se rozhodne, zda počáteční stadium postoupí do stadia pokročilého.

2.7.4 Normy agresorů jsou přijaty většinou

V případě, že nezasáhne velmi silná pozitivní podskupina „*Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem*“ (Kolář, 2001, s. 39). Úderné jádro zcela ovládá celou skupinu, což vede k její proměně a brzy i mírní a ukáznění žáci se chovají agresivně vůči slabším, některým to přináší uspokojení a někteří se přidávají ze strachu, aby se sami nestali obětí.

2.7.5 Totalita, dokonalá šikana

V podstatě se jedná o neřešitelné stadium, normy jsou již pevně nastaveny, v kolektivu vládnu agresori, kteří jsou zcela opojeni svou mocí a protože ztrácí poslední zbytky zábran a smysl pro realitu, jsou neustále nutkáni k opakovanému násilí. Prakticky dochází k rozdělení skupiny na dvě sorty, jedni mají svá práva, druzí ne. Neutrální či nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější. (Kolář, 2001). Dochází ke zdokonalování násilí, oběti jsou stále ochotnější dělat cokoli, co jim agresor nařídí, jsou pod neustálým tlakem a výhrůzkami.

2.8 Zvláštnosti u dětí

Jak jsem již prezentovala v předchozích kapitolách Michala Koláře (1997), tak ani v této kapitole ho neopomenu. Ve své knize *Skrytý svět šikanování ve školách* uvádí, že šikana mezi dětmi a mládeží, má svůj charakter a osobitost. „Rozdíly můžeme vidět pouze na vnější úrovni. Jde o jinou mozaiku agrese, nižší intenzitu brutality, oslabenou účinnost manipulace, zkrátka menší výskyt tzv. dokonalých šikan“ (Kolář, 1997, s. 27). Agresori kteří dospívají a jsou odchováni akčními filmy se v některých případech snaží dospělým jedincům vyrovnat, a nebo je chtějí rovnou překonat. Za zmínku také stojí šikana se sexuálním podtextem, která se stává ve školním prostředí samozřejmostí. Jde o jemné a vytříbené homosexuální obtěžování. Vyskytuje se vystupňování šikany směrem od dětí a mládeže k dospělým. A naopak také existuje určité zmírnění od mládeže k dětem. „Dětské šikany jsou oproti šikanám mládeže více náladové, méně úporné a propracované, připomínají spíše štvanci než mafiánskou mašinérii. Dětské šikany se dají rozhodně lépe odhalit a také se jednodušeji napravují“ (Kolář, 1997, s. 28). Přítomnost šikanování je u dívek nižší než u chlapců. Alespoň těch brutálních. Nesnesitelné a kruté šikany se odehrávají tam, kde musí oběť žít spolu s agresory. Zde je prosazován nemilosrdný autoritářský přístup, pro který je charakteristická pevná disciplína, například dětské domovy, výchovné ústavy a i věznice (Kolář, 1997).

3 Aktéři šikany (Protagonisté)

V předchozích kapitolách jsem usilovala o objasnění šikany a agrese, rozdělení šikany, směřech šikany, šikany jako poruchy vztahů, závislosti a zvláštností u dětí. Nyní se zaměřím na aktéry šikany, kteří přímo, či nepřímo usměřňují šikanu. Hlavními aktéry šikany jsou agresor a oběť. Nepřímými účastníky mohou být žáci, učitelé, rodiče, ředitel, zaměstnanci školy a další širší společnost. Takže všichni, kteří nějakým způsobem šikanu ovlivňují. Šikana ve škole může být vždy ku prospěchu všech vyřešena, závisí ale na tom, jak se k problému šikany postaví učitel, jak budou reagovat ostatní děti a také jak problém přijmou a postaví se k němu rodiče (Říčan, Janošová 2010).

3.1 Agresoři

Co je to za děti, které šikanují své vrstevníky? Jaká je jejich osobnost? Z jakého prostředí pocházejí? *„V drtivé většině to nejsou nemocní sadističtí psychopati. Jsou pouze mimořádně egoističtí a egocentričtí. Agrese a krutost je plně k dispozici jejich kojeneckému charakteru“* (Kolář, 1997, s. 51).

Agresora je možno začlenit do významné a hojně zařazené skupiny lidí závislých na sobě. Jejich vztahy k druhým jsou výlučně prospěchářské a parazitně manipulativní. Za agresora je považován ten, kdo se aktivně účastní šikany, především ten, který ji začíná a vede (iniciátor), fakticky má určité charakteristické vlastnosti. Znalost právě těchto vlastností a celkového vystupování nám pomůže odhadnout, kdo je agresorem ve skupině, kde k šikaně dochází, kdo by se jím mohl stát. Agresor bývá tělesně zdatný, silný, pohotový. Ale šikanu umí také znamenitě vymyslet a zorganizovat i jedinec malý a slabý. Může jím být značně inteligentní, fyzicky slabší jedinec, který pro svůj záměr získá skupinu, proti které je oběť bezmocná. Ale i všichni tělesně silní jedinci nejsou agresivní. Agresorem může být i rváč, který má vznětlivý temperament, je impulzivní, často se dostává do konfliktů. Ale každý rváč nešikanuje! Hodně rváčů není zlomyslných a krutých. Tyto vlastnosti jsou zapotřebí k týrání bezbranných. Agresor mívá mnohdy špatný školní prospěch. Příčinou je jeho neukázněnost. U spolužáků je agresor neoblíbený, vyvolává u nich strach, je bezohledný a mnohdy je považuje za méněcenné. Příznačná pro něho bývá převaha, ovládání druhých, ničení věcí, podvádění. Aktéři šikany mohou být i „srandisté“, optimisticky naladěni jedinci, kteří oplývají sebedůvěrou. Šikanují pro zábavu sebe i ostatních (Říčan, Janošová, 2010). *„Agresivita se vytváří především v předškolním věku, dokonce už od prvních let života. Určitou roli hraje celá řada zděděných a vrozených sklonů, zejména vznětlivost a impulzivita a menší citlivost k možným následkům jednání“* (Říčan, Janošová, 2010, s. 56).

V mnoha případech škodí nejvíce dětem způsob výchovy, nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, fyzické a psychické násilí, lhostejnost a v neposlední řadě také samotné zacházení s dítětem. Významným faktorem je respekt v rodině k vrstevníkům, sourozencům (Říčan, Janošová 2010).

3.2 Typologie agresorů

„Nedá se jednoznačně říci, kdo se stane agresorem či obětí. Žádný člověk ve společnosti není vůči těmto dvěma kategoriím imunní, přesto však lze z chování a rodinné výchovy některých jedinců vysledovat, ke které pozici budou více inklinovat“ (Martínek, 2009, s. 136)“.

Z jakého důvodu se dítě stává agresorem, jaké k tomu má důvody, proč často a záměrně velmi brutálně někomu ubližuje? Zdeněk Martínek (2009) ve své knize *Agresivita a kriminalita školní mládeže* popisuje čtyři typy agresorů:

3.2.1 Agresor hrubý, fyzický

K týrání své oběti používá jedinec fyzické převahy a síly. Oběti jsou mnohdy škrceny, mláceny, páleny. Agresor si užívá jejich fyzického utrpení. Podobné chování zažívá doma od svých rodičů a z tohoto důvodu si fyzické utrpení tak vychutnává. Za chyby bývá značně necitelně a nemilosrdně trestán, ve většině případů bitím nebo tvrdými zákazy. Ve škole oběti trestá tak, co jemu samotnému je nepříjemné.

3.2.2 Agresor jemný, kultivovaný

K dospělým lidem a také k učitelům se chová velice slušně, je vstřícný. V očích učitelů se obvykle stává ideálem třídy. Jestliže vyučující odejde ze třídy, začíná ze strany jedince poměrně tvrdá šikana. Nikdy neubližuje oběti sám. Ve většině případů stojí v pozadí. Má své pomocníky, kteří dělají a plní vše, co jim řekne. Pokud dojde na zkoumání šikany, staví se do pozice: „Já nic, to všechno oni.“

Co se týče rodin těchto dětí, panuje v nich velice tvrdá výchova. Dítě je doma pod nepřetržitým dohledem. Svobodná vůle dítěte je do určité míry pošlapána, musí plnit všechny rozkazy rodičů. Takové dítě zažívá situace vystupňovaného napětí, jenž musí někde kompenzovat.

3.2.3 Agresor srandista

Nepřipouští si žádné starosti ani zodpovědnost. Život žije bez významných překážek, jestliže se nějaké objeví, vyhýbá se jí, zřídka kdy ji chce zdolat. Baví ostatní, dokáže být vtipný. Pokud to jde, tak pro srandistu je všechno legrace. Když ho někdo vidí, jak ubližuje některému spolužákovi, hned se brání slovy: „ To byla jenom legrace“. Většina přihlížejících jeho slova potvrdí, protože se bojí, že by se mohli stát příště obětí oni.

Takovýto jedinec vyrůstá většinou ve volnomyšlenkářské rodině. Rodiče často používají k výchově bezbřehé a nejasné hranice. Vyučující je pro něho nezbytné zlo a působí jen problémy.

3.2.4 Agresor spouštějící ekonomickou šikanu

Jsou to děti, kterým rodiče poskytují hojnost všeho, co si jen mohou přát. Nikdy po ničem nemusí dlouze toužit. Touha je pro dítě nezbytnou. Dítě je maximálně podporováno, nesmí ve společnosti v ničem zaostávat. Pokud nemá žádná přání, všechno má, neumí si ničeho vážit. Právě majetek a peníze slouží těmto agresorům k rozvrstvení skupiny. Vedoucím ve skupině se stává ten, co má značkové oblečení a ne ten, co něco umí.

Děti, které spouštějí ekonomickou šikanu, se většinou dostávají do výběrových tříd, a to především na přání rodičů. Bohužel, jestli budou obtížnější výuku zvládat, na to rodiče nehledí. Pro ně je nejdůležitější prestiž. Tyto děti mají vše, avšak strádají nedostatkem rodičovského citu a porozumění.

„Jak bylo výše uvedeno, rodiče agresora mají podstatný podíl na chování svého dítěte. Proto je spolupráce s nimi ze strany školy naprosto nezbytná (i když svízelná a komplikovaná). Pedagog sám může do určité míry na agresory působit tím, že jim bude nabízet alternativní způsoby vybití jejich síly (kolektivní sporty), záměrně je může uvádět do situací, kdy se mohou pozitivně prezentovat a nemusí k obdivu své osoby používat násilí, důležité je rovněž učit je schopnosti vžít se do pocitu jiných. Za každou snahu o nápravu by měl být agresor pochválen – je důležité, aby věděl, že si pedagog jeho případného pozitivního chování všímá“ (Martínek, 2009, s. 137, 138).

3.3 Motivy agresora k šikaně

„Každý z nás má v sobě silnější nebo slabší agresivní náboj a schopnost citového uspokojení, když tento náboj vybijíme. Prostě to tak je a šikana je jeden ze způsobů, jak děti svoji agresivitu vybijejí“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 37)“

Týká se to hlavně nedostatku vřelé pozornosti, bezcitnosti, netečnosti až nepřátelství ze strany rodičů, v některých případech i nenávist. Patří sem také kruté tělesné tresty, urážení, bití, autoritativnost, nedostatek svobody vzhledem k rodičům, násilí vůči vrstevníkům ve školce, nebo také vůči sourozencům. V některých případech rodiče své děti chválí a podporují je za násilné jednání, myslí si, že je to normální nástroj k dosahování cílů při zacházení s druhými lidmi. Dětskou agresi a náchylnost k šikaně podporuje dokonce i rozpad rodiny, konflikty mezi rodiči. Rodiče z důvodu podnikání, budování kariéry nemají na své děti čas a z tohoto důvodu je zahrnují luxusem. Mezi vrstevníky si děti snadno získají prestiž a zneužívají toho. Učitelé se pak z důvodu vlivných rodičů bojí kázeňsky zakročit (Říčan, Janošová, 2010).

„Z agrese ve školním věku je možno se značnou pravděpodobností předpovědět členství v pochybných partách, násilné přečiny a trestné činy v mladém věku. Vidět v šikaně jen klukovinu nebo trochu hrubší legraci, ze které dítě vyroste, by proto bylo od rodičů značně lehkomyšlné a od pedagogů krajně nezodpovědné“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 58).

Osobnosti agresorů umí skrývat strach, potlačovat nejistotu v konfliktních situacích, zažívají dobrý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti. Krutost a touhu považují za nejdůležitější hnací motivy svého konání. Mluvíme-li o motivech je třeba připomenout i ještě další, které uvádí ve své knize Bolest šikanování Michal Kolář (2001), a to motiv upoutání pozornosti, kdy agresor touží být středem zájmu, snaží se získat obdiv za každou cenu, motiv zabíjení nudy představuje pro trýznitele zdroj vzrušení, podnětů, které pocituje, motiv Mengeleho, v tomto případě agresivní jedinec zkouší, co oběť vydrží, motiv žárlivosti pojí šikanu s důvodem msty podložené žárlivostí, motiv prevence, souvisí se skutečností, kdy šikanuje bývalá oběť, která chce na novém působišti předejít svému týrání, proto začne raději šikanovat sama nebo se připojí k nějakému agresorovi a motiv vykonat něco velkého podněcuje agresora k šikaně za účelem dokázat svou vlastní schopnost výkonu.

3.4 Oběť

„Obětí šikany se může stát prakticky kdokoliv“ (Procházka, 2012, s. 159).

Nejhorší dopady má šikanování bezesporu na oběti. Závažnost poškození závisí na tom, jaké intenzity šikanování dosáhlo. Zda bylo dlouhodobé nebo krátkodobé. Významná je i

úroveň obranyschopnosti oběti (Martínek, 2009).

Vystihnout oběť šikanování je mnohem složitější. Jak již bylo zmíněno, obětí se v podstatě může stát kdokoliv, nejen defektní jedinci, nýbrž nejslabší ze slabých. Ti, kteří neumí skrývat svůj strach, jsou příliš bojácní a snadno zranitelní. *„Důležitá je i jejich vrozená, slabá‘ reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí, přílišné sebekritičnosti...“* (Kolář, 2001, s. 87).

Ve škole to může být dítě, které přišlo do nového, už sladěného kolektivu, tedy nový žák. Obětí může být i dítě, které má nějakou svou přednost, výborný prospěch, dobrý vztah k učiteli „šplhoun“, dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají finanční prostředky, aby mu mohli kupovat drahé značkové oblečení, nebo mu dávat vysoké kapesné, v některých případech jde o dítě fyzicky slabé, rasově, národnostně odlišné, a nebo dítě, které nemá kamarády, je osamělé a má nesnesitelné chování se také často stává obětí šikany.

Co se týče psychické stránky, oběť šikany bývá tichá, plachá, citlivá. Pokud ho někdo škádlí, reaguje často tím, že ustoupí. Podřizuje se, považuje se za hloupé, nezajímavé pro ostatní, má nízké sebevědomí. Některé oběti se vyhýbají sportům jako je hokej, box, fotbal, přestože by jim tyto sporty pomohly zařadit se do kolektivu. Mají také nepříznivý vztah k násilí.

Nebezpečí, že se dítě stane obětí šikany, zvyšují nejrůznější vlivy rodinného prostředí. Nedá se říci, že by jim v raném věku scházela rodičovská láska nebo něha. Jde spíše o matčinu stísněnost. Takovéto děti nebyli dostatečně směřovány k samostatnosti. Nenaučily se prosadit v kolektivu svých vrstevníků, to se ovšem dá do značné míry napravit.

3.5 Typologie obětí

Oběť si odnáší z šikanujícího chování větší újmu, nejen na těle, ale i na duši. Agresoři navštěvují pedagogicko – psychologickou poradnu, psychology, střediska výchovné péče, apod, ale o oběti se většinou již nikdo nestará. Rodiče jsou zpravidla rádi, že se případ nějak vyřešil, a nechtějí se k němu dále navracet., i však v těchto případech je třeba se šikanovanými dětmi pracovat a dodávat jim sebevědomí. Dá se říci, že obětí šikany jsou většinou tací jedinci, kteří se od ostatních nějakým způsobem liší, mají menší schopnost slovně či psychicky i případně fyzicky se bránit. Bezpochyby je proto důležité

spolupracovat s odborníky a nedopustit, aby se případně dítě opětovně stalo obětí šikany (Martínek, 2009). PhDr. Zdeněk Martínek (2009) rozdělil oběti do čtyř typů:

3.5.1 Oběť na první pohled

Jsou to děti, které samy o sobě přenáší do okolí náznak slabosti. Jedná se o děti slabé, vytáhlé a bojácné, mívají zvláštní odstín vlasů. Ve třídě a ani jinde se neumí prosadit, většinou jsou zamklé, osamocené, pokud se stanou terčem počáteční zábavy, neumí se bránit – utečou, nebo začnou plakat. Rodiny těchto obětí jsou poněkud výjimečné. Děti jsou od raného věku nadměrně ochraňovány. Matky o ně mají přehnaný strach, vštěpují jim, že okolní svět je pro ně nebezpečný, je tedy u nich ubíjena vlastní aktivita, do ničeho se nezapojují, stávají se z nich pasivní pozorovatelé a chybí jim určitý pud sebezáchovy.

3.5.2 Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček

Jedná se o děti, jejichž rodiče (zejména matky a babičky) nedokáží strpět, že jejich dítě dospívá a stává se samostatným. Rodiče v dítěti vidí malé nesoběstačné dítě. Musí za něho všechno vyřizovat, všude na ně musí dohlížet. Pro ostatní spolužáky je chování těchto rodičů silně provokující. Jedinou možnou pomocí je jasné upozornění a následné vymezení prostoru, kam má rodič ve vážnějších případech přístup.

3.5.3 Handicapované děti

Jsou velmi snadné oběti. Snahou současné společnosti je integrace postižených, zdravotně a sociálně znevýhodněných dětí do základních škol, bohužel jsou to velice snadné oběti šikanování. Proti tomuto trendu nelze nic namítat. V naší společnosti mezi námi žijí jedinci, kteří neměli to štěstí, aby jim bylo zdraví zachováno, přesto je si třeba uvědomit, že i tyto osoby, pokud se mají dobře zařadit do běžného života, se musí naučit samostatně žít mezi zdravými. Živelná a nepřipravená integrace je právě pro takového člověka a hlavně dítě spíše ohrožující.

3.5.4 Učitelské děti

Mezi nejčastější oběti šikany ve školách jsou děti pedagogů. Zvláště, když rodič na stejné škole, kterou dítě navštěvuje, učí. V některých případech se stává, že ho sám i učí. To co může být tolerováno ostatním dětem, jemu nikdy neprojde. Spolužáci učitelskému dítěti nevěří. Myslí si o něm, že má určité výhody, že mu matka nebo otec řeknou, kdo bude zkoušen, nebo co bude v písemce. Bohužel, rodič učitel převážně přistoupí k tomu, že je na své dítě přísnější, neuvědomuje si však, že tím může způsobit podstatné trhliny v jejich

vzájemném vztahu.

„Rodičům oběti je třeba zdůrazňovat důležitost spolupráce s vlastním dítětem, varovat je před ukvapenými akcemi, nikdy by neměli brát spravedlnost do svých rukou. Je důležité, aby oběť šikany nebyla svými blízkými podezřívána ze spouštění šikany vůči ní, popř. nebyla za toto chování trestána. Záleží na každém rodiči a dítěti, jakou strategii pro vyřešení šikany zvolí. Rodiče musí být pro dítě zdrojem porozumění, ochrany a bezpečí. Nesmějí se domnívat, že jejich dítě je divné, bezbranné, neschopné“ (Martínek, 2009, s. 141).

3.6 Třídní „publikum“

„Agresori často šikají nejen pro radost z trýznění oběti a pro výhody, které jim poskytuje její zotročení, ale i kvůli spolužákům, kterým chtějí imponovat a předvést svou moc“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 63).

Chlapci před dívkami demonstrují sílu a mužnost, vyřadit možného soka, pokud se jedná o získání náklonnosti. Děti, které jsou svědky šikany, pozorují, jak se děje něco nepovoleného, něco co je jednoznačně zlé a zakázané. Je to pro ně zajímavá podívaná. Šikana přináší do třídy nervozitu a úzkost. Zhoršují se výsledky žáků, jejich psychický stav. Kde se šikana rozmáhá, každému žákovi dříve nebo později hrozí, že se stane její obětí. Jestliže šikana trvá týdny nebo i měsíce přeměňuje mentalitu třídy. Děti se přidávají na stranu agresorů. Také u většiny těch, kteří se šikany alespoň povrchně zúčastňují, se zvyšuje pocit bezpečí z důvodu, že se staví na stranu moci. Někteří žáci se odhodlají a dovedou se zastat druhých. Je to sice v dětské skupině menšina, ale není to již žádná vzácnost. Ve větší míře se to týká dívek. Tací spolužáci mají na třídu vliv, jsou oblíbení. Ochotně pomáhají spolužákům. Pokud je ve třídě takových žáků více, je třída odolnější vůči šikaně. Takových žáků je třeba si vážit a při každé příležitosti je podporovat (Říčan, Janošová, 2010).

Vrstevníci, spolužáci neboli přihlížející mohou mít strach z nahlášení šikany, nechtějí se projevit jako „slaboši“ a ztratit tak své postavení ve skupině. Situace, kdy se přihlížející jedinci s obětí identifikují, tudíž nelze vyloučit. *„Když vrstevnická skupina prohlásí, že šikana je přijatelná, pak je přijatelná. Pokud s ní okolí nesouhlasí, šikanu mezi sebou nestrpí. Děti si bohužel neuvědomují, že systém společenské hierarchie ve skupině utvářejí a udržují ony samy“ (Fieldová, 2009, s. 72).*

Pokud ve třídě existuje funkční třídní komunita, pak výrazně posiluje imunitu proti napadení „virem“ šikanování. Třídní komunita je v podstatě demokratická forma organizace života ve třídě. Všichni členové skupiny mají výrazný vliv na dění ve třídě. To je nejlepší ochrana před šikanou. K tomu je zapotřebí, aby byli ve třídě vytvořeny bezpečné a humánní vztahy (Kolář, 2001).

4 Podstata a příčiny šikany

„Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Tato porucha má systémový charakter a zasahuje celou skupinu“ (Kolář, 1997, s. 67). Šikanování, nepoškozuje pouze oběti, ale i agresory a skupinu jako celek. Šikana má také více zdrojů. Na první pohled jsou některé zřejmé. Skryté jsou v případě, že je objevíme, až když se začneme problémem zabývat. Poškození psychického a fyzického zdraví oběti je jeden z hlavních ničivých účinků. Jedná se o to, že šikana způsobuje oběti obrovské psychické a fyzické utrpení. V některých případech často poškozuje i dlouhodobě a někdy i trvale psychické a tělesné zdraví. Jestliže se jedná o brutální formu šikany, ohrožuje i život oběti. Šikana může mít u obětí zdravotní následky. Může se jednat například o totální vyčerpání organismu, rozvoj psychosomatických onemocnění, úrazy spojené s násilím. Jak již bylo zmíněno, do příčin šikanování patří i psychické následky. Patří sem špatná nálada, zhoršující se vztah ke škole, stále napětí, smutek, úzkostné stavy, atd. Mezi sociální příčiny šikanování patří zhoršení prospěchu ve škole jak u agresora, tak u oběti, příslušnost k rizikové skupině a v neposlední řadě i kriminální jednání (Kolář, 1997).

Tlak kolektivu, který nutí dítě, aby se chovalo určitým způsobem, jaký se od něj očekává, aby byl odolný, nebál se rány a také aby uměl sám ránu dát, tak to je jedna ze skrytých příčin vzniku šikany. Dle psychologa G. Junga má v sobě každý muž mužskou i ženskou psychiku, to znamená, že mu nechybí nadání k něze, citlivosti, závislosti, podřizování se, přiznání slabosti. Společnost chce, aby se choval jako chlap a druhou polovinu popřel. Opačným směrem jsou tlačeny dívky. Pro chlapce i pro dívky to znamená vzdát se nekompromisně sama sebe a vůbec si neuvědomují, že se něčeho vzdali.

Následujícím námětem šikany je touha po moci, ovlivňovat druhého člověka. Když někoho ovládneme, může nám to pomoci splnit si přání, například získat výhody, služby, zmocnit se věci. S nechtí mluvíme o motivu surovosti, o tom, že někdy člověku dělá radost, když někoho vidíme trpět, bohužel i to je v poslední době příčinou šikanování. Následně hraje také velkou roli i zvědavost, týrání funguje jako pokus: Jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach a kam až mohou vést hranice ponížení?

Impulsem k šikaně může být i žárlivost na přízeň učitelů, kterou třeba věnují jinému dítěti. A v neposlední řadě se agresorem stává žák, který byl objektem šikanování. Aby předešel svému týrání, začne pro jistotu v nové škole šikanovat sám.

„Příčin šikanování je samozřejmě několik. Prapříčinou šikany a vlastně agrese je strach. Strach sídlí v každém z nás, každý z nás má svoje zdroje strachu“ (Procházka, 2012, s. 161).

Jak jsem již zmínila, osobnostní rysy agresorů a oběti šikany, ale i členů skupiny, kde se šikanuje, jsou pro vznik a vývoj tohoto jevu velmi důležité. Svůj nemalý význam zde má i osobnost pedagoga. Právě pedagog je klíčovou postavou, která může sehrát velmi významnou roli při utváření kolektivu tříd.

4.1 Varovné signály šikany

„Celkově lze říci, že každá náhlá a nenadálá změna v chování dítěte může být znakem toho, že je mu ubližováno. Je pouze na učiteli, jakým způsobem dokáže tyto signály vysledovat a jak s nimi následně naloží“ (Martínek, 2009, s. 133). Jestliže se šikana ve škole již objevila a žáci jsou ponižováni, týráni, zastrašováni, vydírání, tak učitelé ve většině případů nic nevědí. Oběť většinou hned nepřijde za dospělým, ať už za rodičem nebo vyučujícím, aby se mu svěřila, že je jí ubližováno, bojí se a tak věc neřeší.

Boj proti šikaně a předcházení šikany je jedním z řady úkolů, které škola má při výchově dětí a mládeže. Je velice důležité jak pro učitele, vychovatele, tak pro rodiče umět rozpoznat varovné signály šikany následně ji diagnostikovat. Dítě totiž může být šikanováno v nepřítomnosti, ale i v přítomnosti učitele. V přítomnosti učitele šikana probíhá mírněji a méně nápadně, než když se učitel vzdálí. Při diagnostice šikany je pro učitele důležité pečlivě zaznamenat známky šikany a správně rozpoznat, zda se jedná o šikanování nebo jenom běžné šarvátky ve třídě. Řičan (1995, s. 49) uvádí přímé a nepřímé známky šikany pro učitele. Při vyhodnocení je rozhodující jejich opakující se výskyt, a zda se vykytují ve větším počtu.

4.1.1 Přímé známky šikany

- Posměch – jde o posměšné poznámky na adresu dítěte, nadávky, ponižování, případně nevhodně zvolenou pokořující přezdívku, vulgarismy namířené proti oběti nebo jejímu nejbližšímu okolí a rodině.
- Kritika dítěte, výtky na jeho adresu pronášené nenávislným a nepřátelským tónem

- Příkazy, které dostává od jiných dětí, zejména jak jsou formulovány a pronášeny a zda se jim bez odporu a s obavou podřizuje.
- Drobné fyzické týrání – různé postrkování, kopání, šlapání nohy, šťouchání, rány, které oběť neoplácí a bez okolků přijímá.
- Závažné fyzické týrání – týká se to rvaček, kde oběť je viditelně slabší než agresor nebo skupina agresorů a nemůže se bránit, snaží se utéci a někdy i s pláčem.

4.1.2 Nepřímé známky šikany:

- Vyloučení z kolektivu - žák stojí obvykle mimo skupinu vrstevníků, o přestávkách zůstává sám, nikdo ze třídy s ním nekamarádí, nemluví a často ho ignorují.
- Vyhledávání blízkosti učitelů – šikanované dítě obvykle vyhledává pod různými záminkami blízkost učitelů o přestávkách
- Ve svém projevu ve třídě je dítě nejisté a ustrašené.
- Působí smutně, mívá blízko k pláči.
- Zhoršuje se jeho prospěch, někdy i náhle.
- Jeho věci jsou poškozené, rozházené a často i znečištěné.
- Šikanované dítě je často neupravené, mnohdy má na sobě modřiny a oděv má poškozený a špinavý.

„Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů. Problémem však je, že si velmi často samy o ni nedokážou říct. Nejsou toho z různých důvodů schopné, a to i tehdy, když jsou rodinné vztahy v naprostém pořádku“ (Kolář, 1997, s. 111).

Rodiče by měli být vnímaví a měli by rozpoznat, že u dítěte není něco v pořádku. Z tohoto důvodu je důležité, aby rodiče nepřehlédli, že za dítětem domů nechodí žádní spolužáci ani kamarádi. Dítě bývá smutné, zaražené. O tom, co se děje ve škole nemluví. Má poruchy spánku, obtížně usíná, zdají se mu ošklivé sny. Ve škole je dítě nesoustředěné, jeho prospěch se zhoršuje. Cestu do školy a ze školy si schválně prodlužuje. Domů chodí s roztrhaným oblečením, bez školních pomůcek, nebo je má poškozené. Po rodičích žádá

další kapesné, chodí domů hladové, i když má svačiny i obědy. Neumí rodičům dostatečně vysvětlit odřeniny, modřiny, popáleniny. A v tom nejhorším případě vyhrožuje sebevraždou, nebo se o ní dokonce i pokusí.

Přesto se najdou případy, kdy dítě za rodiči zajde, dostane odvalu a rodičům se se svým trápením svěří. V této chvíli rodiče v žádném případě nesmí zklamat! Měli by svého potomka vyslechnout, podporovat ho a hlavně vše, co jim dítě řekne, by měli brát vážně. Musí vědět, že pro dítě je to velmi těžké mluvit o všech podrobnostech svého týrání a ponižování. Mnoho rodičů z toho, co jim jejich syn nebo dcera řekne, jsou úplně zaskočení. Někdy reagují nedůvěřivě, nejistě. Jediná správná věc je taková, že rodiče musí stát pevně v lásce za dítětem (Kolář, 1997).

Michal Kolář (2001) ve své knize *Bolest šikanování* popisuje několik nevhodných reakcí. Jedná se o chaos a únik, kdy učitel je otřesen a popleten z toho, co se děje. Uteče se třídy s křikem: “Co se to děje!” Oběť zůstane s agresory sama. Následně mají dostatek času ji zpracovat, říci jí co má vypovídat, když by se jí někdo ptal, co se stalo. Další reakcí je regrese. Vyučující vůbec neví, co má dělat, jak se má chovat a volá na pomoc silnějšího pedagoga. A následuje popření, kdy si pedagog myslí, že toto se mu nemůže nikdy stát, ale jestliže je po příchodu do třídy svědkem toho, že někomu ubližují, tak se slovy: „Až si to vyřídíte, přijďte pro mě,“ odejde ze třídy. Agresori mají dostatek času oběť zpracovat. Další reakcí je bagatelizace, která se častěji objevuje u mužů – učitelů. Celou situaci zlehčují. Následuje obviňování oběti. Je to nejčastější technika, učitel sám přenesse na oběť vinu za ubližování. Další reakcí je agrese. Také je častější u mužů než u žen. Učitel se neudrží, dojde u něho k impulzivní emocionální agresi a fyzicky agresora napadne, třeba tím, že ho zfacekuje. A tímto se dostává do velice složité situace. Napadený v ten okamžik ví, že se učitel dopustil něčeho nepřipustného, doma vše řekne rodičům a ti začnou celou situaci řešit. Obviněný je nakonec učitel, původní oběť se dostává do pozadí a její případ se dál neřeší. Prvotní agresor pocítuje pocit vítězství nejen nad obětí, ale i nad celým pedagogickým sborem. A poslední agresí je sevření strachem. Je to nejméně častá reakce, ale i přesto se někdy objevuje. Učitel je obklopený strachem a nedokáže se ani hnout. Jen nevěřícně hledí. V této situaci není schopen jakýmkoliv způsobem zakročit.

4.2 Varovná místa šikany

Jsou to místa, kde se ve školách nejvíce šikana vyskytuje. Na prvním místě zcela jednoznačně stojí třída. Má to jasný důvod. Žáci jsou zde nejdelší dobu, tráví zde přestávky, hodiny volna. Musíme si také uvědomit, že agresori musí mít pro své ubližování „bezpečné“ místo. Ve třídě si také často vybírají své hlídače, kteří jim bezpečí ještě více potvrzují. Na druhém místě, kde se šikana vyskytuje, jsou toalety. Zde dochází především k útkům jdoucím na tělo oběti – ta je více bezbranná. Toalety jsou místem, kde škola také nese plnou zodpovědnost za bezpečí dítěte. Dozor konající učitel by měl mít dveře k toaletám ve svém zorném poli, měl by mít přehled o tom, kdo tam vchází a jak dlouho tam pobývá. Větší počet dětí před toaletou a zvýšený hluk v těchto prostorech by měly být varující. Na třetím místě jsou šatny u tělocvičen, tělocvičny samotné. Jestliže zde není pedagog s dětmi, je oběť často vystavována poměrně tvrdému ubližování. Čtvrté místo v pomyslném žebříčku zaujímají šatny. Tady dochází nejčastěji k útkům na majetek oběti – schované boty, rozřezaná bunda nebo tkaničky. U nehlídaných šaten je rovněž velice snadné oběti ublížit zmlácením, naražením na stěny šaten. Jídlna je dalším z řad, kde dochází k šikaně. Útoky jsou především vedeny na jídlo oběti. Dalším místem, kde dochází k ubližování oběti, jsou tzv. skrytá místa ve škole. Každá škola má určitá místa, která jsou pro dospělé osoby většinou tabu, nikdo tam nechodí, jsou téměř k nepotřebě. Jedná se o prostory pod schody, různá zákoutí, schody na půdu, skryté výklenky, atd. A v neposlední řadě to jsou pozemky, hřiště, dílny.

4.3 Kyberšikana

V současné době je dalším velkým tématem vedle šikany také kyberšikana. Je to poměrně nový pojem. Je s tradiční šikanou nerozlučně spjata. *„Kyberšikana je kolektivní označení forem šikany prostřednictvím elektronických médií, jako je internet a mobilní telefony, které slouží k agresivnímu a záměrnému poškození uživatele těchto médií“* (Černá, 2013, s. 20).

Dle *Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* Č. j. MSMT-22294/2013-1 je kyberšikana jednou z forem psychické šikany. Je to zneužití informačních a komunikačních technologií, zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrozit, ublížit mu. Podobně jako u šikany tváří v tvář se jedná o úmyslné chování, kdy je oběť napadána útočníkem nebo útočníky.

Mezi základními komponenty kyberšikany patří opakovanost, úmysl agresivního aktu ze strany útočníka, mocenská nerovnováha, oběť pociťuje takové jednání jako nepříjemné,

ublížující. A v neposlední řadě se děje prostřednictvím elektronických médií. V kyberšikaně se dále setkáváme s projevy, kdy se agresor v online prostředí vydává za oběť. Použije např. její fotky a vytvoří o ní falešný profil. Dalším projevem je vyloučení oběti z nějaké skupiny, do které chtěla patřit. Je to pro oběť velice bolestné. Následuje projev plamenné výměny názorů, která proběhne mezi dvěma nebo i více uživateli virtuálního komunikačního prostředí. Tady se setkáváme s nadávkami, urážkami. Agresor zde také může i přímo vyhrožovat. Jako další projev je kyberharašení. Jde o opakované zprávy zasílané agresorem a dále kyberstalking. Zde jde o zasílání zpráv, které obsahují výhrůžky, zastrašující sdělení. Pomlouvání je také projev kyberšikany. Jde o sdělování nepravdivých informací o druhých. Cílem je sociální poškození. Odhalení a podvádění je také projevem kyberšikany. Je to zveřejnění informací o oběti, které jsou osobního, nebo i intimního charakteru. A jako poslední projev je happy slapping. Jedná se o natočení videa, kdy je oběť fyzicky napadána a poté zveřejněna.

Nejčastější kanály používaná pro vznik a šíření kyberšikany jsou zejména: webové stránky, sociální sítě, blogy, elektronická pošta, chaty, internetové dotazníky, ankety.

5 Náprava následků šikany

Kdyby byl známý lék, jak šikanu řešit, bylo by velice jednoduché se s ní vypořádat. Samotný problém řešení je velice složitý a do samého důsledku i nákladný. Řešení problému šikanování úzce souvisí jak s výchovou, prevencí, tak i však s represí.

5.1 Následky šikany

Následky šikanování, jak již bylo zmíněno, postihují v největší míře oběti a jejich rodiče. Šikana dokáže velmi hluboce zraňovat lidskou duši a rozvracet psychiku. *„Závažnost poškození závisí na tom, jaké míry destruktivní síly šikanování dosáhlo a zda bylo krátkodobé nebo dlouhodobé. Důležitá je i míra obranyschopnosti oběti. Tragické je, když dojde ke zlomení oběti, rozbití její identity a nastolení trvalého pocitu bezmoci, závislé otrocké poddajnosti a věrnosti agresorovi (pramenící ze strachu před ještě větším utrpením, které by mohlo následovat, kdyby se snad oběť nesnažila agresorovi všemi způsoby se zalíbit)“* (Kolář, 1997, s. 68).

Šikanování se děje většinou ve skupině, tedy ve třídě. Má s určitostí vliv nejen na oběti, ale i nezúčastněné svědky a v neposlední řadě i na samotné útočníky. Oběti, ale i svědci, kteří se přímo týráním neúčastní, ztrácejí důvěru ve spravedlnost ve společnosti a ve schopnost autorit, v tomto případě učitelů a vychovatelů, ochránit slabé a bezmocné. Vznikají také pochyby o morálních zákonech a normách chování, které mohou agresori bez potrestání překračovat. Tento pocit nedůvěry a zklamání si mohou nést také až do dospělého věku.

„Děti jsou často zklamány tím, jak málo učitelé dělají proti šikaně, jak ji přehlížejí, jak podceňují utrpení, které znamená pro oběti, jak polovičatě a neobratně ji vyšetřují a jak málo ji trestají.“ (Říčan, 1995 s. 40)

Mluvíme-li o hlavních destruktivních účincích šikany, jde tedy především o:

- poškození fyzického a psychického zdraví oběti,
- fixování antisociálních postojů a agresorů,
- ztrátě iluzí o společnosti u ostatních členů skupiny,
- snížený efekt pedagogického působení u skupiny jako celku.

5.2 Odhalení šikany

Jak již bylo uvedeno v předchozích kapitolách, působení šikany spočívá v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví. Žádná škola a ani třída není proti šikaně imunní. Všechny školy a školská zařízení mají povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky. Na problematiku šikanování se nyní pohlíží jako na něco, čemu musí věnovat pozornost každá škola, aby chránila bezpečný a klidný vývoj dětí.

Odhalení šikany ve školách je vždy značný problém. Odehrává se většinou v nepřítomnosti učitele či výchovného pracovníka, někdy i v jeho přítomnosti. Některý z pedagogů dokáže vycítit atmosféru ve třídě, zná svoje žáky a je schopen poznat, když se děje něco neobvyklého a je schopen si za věci jít, kupříkladu se objeví ve třídě, když ho nikdo nečeká. Většinou však šikanu oznámí rodiče oběti či příbuzní. Občas se stane, že na šikanování ve třídě upozorní někdo z dětí, je to však sporadické protože se většina dětí bojí a mají strach, že by se pozornost agresora přesunula na ně. Každé oznámení o nevhodném chování, které šikanu naznačuje, musí být bráno vážně a musí být vyšetřeno. K odhalení šikany mohou pedagogům i rodičům pomoci varovné signály, přímé a nepřímé známky šikany, které je možné spatřovat i ve větším počtu a zvýšené četnosti.

„Vyšetření konkrétního případu šikany představuje jen první fázi jeho zvládnutí. Musí následovat stejně důležitá a stejně náročná druhá fáze: pedagogické řešení a náprava škod, které šikana napáchala zejména na vztazích mezi dětmi“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 91).

Náprava se často nezdaří a oběť šikany opouští školní zařízení. Odchod je mnohdy z hlediska oběti moudrý a nezbytný. Z psychologické stránky je to ovšem porážka práva a spravedlnosti na škole. Je toho mnoho, co je zapotřebí napravit. Nejvíce ublíženo bylo především oběti. Byla vykořisťována, týrána, izolována od skupiny, ponižována, někdy i zotročována. Může to mít i dlouhodobé následky. Dále došlo také k poškození celého kolektivu třídy, kde převažoval strach, bylo zde narušeno etické vědomí a demokratické smýšlení. Ale i agresori jsou poškozeni, a to možná více než kdo jiný. Mají zkušenost s tím, že je možné být úspěšní, domocit se svého nepřijatelnými prostředky. To je podporuje v tom používat těchto prostředků. Ve vážných případech se hledá pomoc u kvalifikovaných externistů.

5.3 Řešení šikany

Základním předpokladem zdárného boje proti šikaně je připuštění si možnosti jejího vzniku a existence na škole, dále je to odvaha oběti a ochota okolí oznamovat jednotlivé případy, pedagogové by měli pečlivě zaznamenávat všechny případy šikanování. Významná je bezpochyby odborná způsobilost učitelů a výchovných pracovníků šikanu řešit. Někdy i zdánlivě malá chyba při vyšetřování může mít dalekosáhlé následky.

Škola jednoznačně odpovídá za své žáky a je na každém pedagogovi, aby nepřipustil ve třídě žádné šikanování. Pedagog by měl být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, způsob spolupráce mezi nimi, ale i případnou rivalitu. Jestliže již odhalí náznaky šikanujícího chování, musí zaujmout jasné negativní stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním před celou třídou. Nekompromisní postoj je důležitý jak pro oběť, které tím poskytuje podporu a ochranu, tak i pro ostatní spolužáky, kteří poznávají, že se takové chování v normální společnosti netoleruje. *„Pokud je šikana odhalena a náležitě vyšetřena, musí následovat patřičný postih agresora s tím, že pedagog dá jasně najevo, že neodsuzuje jeho samotného, nýbrž jeho chování“* (Martínek, 2010, s. 142).

Pedagog, který chce šikanu odhalit a úspěšně ji řešit, potřebuje být na tuto situaci připravený. Měl by postupovat podle vyšetřovací strategie a taktiky, navíc by měl poskytnout ochranu a emoční podporu oběti. Jedině takto znalý pedagogický pracovník, se nenechá zmanipulovat a vyvést z rovnováhy. Vyšetřování vyžaduje dostatek času a citovou angažovanost. V podstatě by mělo jít o vzájemné naslouchání s dostatečným časovým prostorem. (Kolář, 2001).

Řešení šikany je tedy pro pedagoga velmi náročné. Na pedagoga je vyvíjen značný tlak, musí si poradit s danou situací, stává se vlastně vyšetřovatelem, psychoterapeutem a ochráncem oběti a musí bezpochyby projevit nezbytnou citovou a časovou angažovanost. Nejprve musí odhadnout v jakém stádiu šikana je, následně pak postupuje a věc řeší.

Pokud se učitel dozví o konkrétním případě šikany, musí zachovat klid a důležité je postupovat rychle. Celou věc musí také oznámit řediteli školy a rodičům. Musí však postupovat tak, aby nenarušil průběh vyšetřování. Kolář ve své knize *Skrytý svět šikanování. Příčiny diagnostika a praktická pomoc* (1997) uvádí, že by v každém případě měl být chráněn zdroj informace a provedeny nezbytné kroky:

- rozhovor s informátory oběťmi,

- nalezení dalších vhodných svědků,
- uskutečnění individuálních rozhovorů se svědky a případně konfrontační rozhovory,
- zajištění ochrany oběti,
- rozhovor s agresorem či agresory.

Při vedení rozhovorů se všemi zúčastněnými platí několik společných zásad. Především neprozrazujeme, co víme, od koho to víme. Prvotní je výpověď vlastními slovy, i písemnou formou, přestože osobní kontakt představuje zdroj nonverbálních projevů, které jsou také užitečným zdrojem informací pro následné vyhodnocení. Je důležité klást otázky takovým způsobem, aby jejich znění obsahovalo předpoklad, že dítě určitou věc dělalo nebo vidělo. Neméně důležité je, nepropadnout v průběhu vyšetřování hněvu a následně zaujmout objektivní stanovisko. Rozhovory by měly probíhat odděleně, stejně tak by se neměly dostat sobě vyslýchání svědkové. V případě nutnosti je možno provést konfrontaci svědků mezi sebou (pokud jim nebylo slíbeno, že tak nebude učiněno), v žádném případě nesmí probíhat konfrontace obětí a agresorů (Říčan, Janošová, 2010). Dle uvedených autorů vyšetřovací strategie by měla odpovídat technice policejního vyšetřování. Přístup k žákovi musí být citlivý.

Postupovat ve věci je třeba rychle, zbytečné odklady by si děti i rodiče mohli vyložit jako váhání, nebo by také mohl vzniknout dojem, že „se vlastně až tak moc nestalo“. V méně závažných případech ředitel rozhodne po poradě s třídním učitelem, popřípadě dalšími pedagogy o trestech a výchovných opatřeních. Ředitel také může rozhodnout, že sankce budou použity až tehdy, selže-li pokus o řešení bez trestu, o tzv. smíření. Takovéto ředitelovo rozhodnutí by se mělo opírat o názor třídního učitele, který nejlépe zná jednotlivé žáky a vztahy ve třídě.

Ve vážnějších případech, kdy nejsou pochyby o potrestání, jedná o věci nejdříve pedagogická rada, která navrhne řešení, následně svolá ředitel výchovnou komisi, na kterou je předvolán agresor a jeho rodiče, kde mají možnost se vyjádřit a výchovná komise rozhodne o způsobu potrestání. Mezi výchovná opatření patří napomenutí, důtka třídního učitele, nebo ředitele, snížená známka z chování, přeložení do jiné třídy. V některých případech dojde i k vyloučení žáky ze školy. Pro úspěšné řešení šikany i v počátečních stádiích šikany je s určitostí důležitá spolupráce s rodiči oběti i agresora. Pro vyřešení jakéhokoliv případu šikany je nezbytné pracovat s celým kolektivem a vyřešit i to, proč přihlízející většina nezasáhla, to znamená většinou ostatní spolužáci.

Dle Koláře (2010) v případě, že škola disponuje pedagogy s odborným výcvikem pro řešení šikany, existuje větší možnost realizace kvalifikované první pomoci, léčby celé skupiny. Nejlepší možnou variantou je, pokud škola umí šikanu řešit, v případě, že nemá svého vyškoleného odborného pracovníka, spolupracuje s externím odborníkem.

Rodiče by měli dítěti taktéž poskytnout oporu a ujištění, že jej ochrání před dalším možným ubližováním, což předpokládá, že by měli mít alespoň základní informace o šikaně. „*Když se rodiče dozvědí, že jejich dítě je ve škole šikanováno, měli by to vzít stejně vážně, jako když jim lékař řekne, že totéž dítě má třeba zápal plic*“ (Říčan, Janošová, 2010, s. 86). Důležitá je i spolupráce případně s odborníkem kupříkladu pomocí Linky bezpečí, která byla založena za účelem pomoci dětem v jejich obtížných situacích, problémech, starostech Rodičovské linky a dalších sdruženích pomáhajícím šikanovaným dětem. V lehčích případech šikany mohou rodiče oběti promluvit s rodiči agresora a celou situaci řešit a hledat společné řešení, jak vše napravit. Naopak při řešení závažnější formy šikany by rodiče oběti měli pro jejich dítě zajistit ochranu při cestě do školy a domů, každopádně řešit věc ve škole a nenechat se odbýt. Při pokročilých, brutálních a kriminálních šikanách je již nezbytná spolupráce v první řadě s rodinou, dále pak s pedagogicko – psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče, orgánem sociálně právní ochrany dítě a v některých případech i s Policií ČR.

6 Prevence šikany

Vzájemná solidarita vyučujících je základní podmínkou dobré práce školy. Ve vztahu k šikaně to platí dvojnásob. Pokud již k šikaně na škole dojde, je velice důležité a záleží na tom, zda se vyučující může spolehnout na ředitele školy. To znamená, že bude s ním věc řešit a stát za ním jak před žáky, tak i rodiči.

Účinným a jednoduchým preventivním prostředkem proti šikaně je organizace a hustota dozoru. Pokud je na chodbách o přestávkách větší množství vyučujících nebo jiných dospělých osob mají agresori menší příležitost k šikaně. Dále k prevenci patří také tzv. inventura málo používaných prostorů. V takových prostorech by mohlo docházet k šikaně (Říčan, Janošová, 2010).

„Podobně jako je tomu u většiny nemocí, i o šikaně platí, že je mnohem snadnější, účinnější a levnější zlu předcházet, než je později možná už příliš pozdě – odstraňovat nebo proti němu bojovat. To platí jak pro školní, tak pro rodinnou výchovu. Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedocházelo, resp. kde nebyla zpozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde je nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly. Metody prevence jsou v obou případech přibližně stejné“ (Říčan, 1995, s 71).

V každé lidské skupině, tak i ve třídě dochází k boji o prosazení vlastních názorů, zájmů. Učitel se zde musí prosadit jako ten, kdo má poslední slovo. Jeho úkolem je prosazení spravedlnosti mezi žáky, ochrana slabších před silnějšími, může využít každé chvíle k tomu, aby je povzbudil, posílil jejich sebevědomí, dal jim příležitost v něčem vyniknout, naslouchat jim, aby měli žáci ve škole pocit bezpečí před agresivními spolužáky.

Prevenci šikanování rozdělujeme na primární, sekundární a terciální. Primární prevence je předcházení šikany tam, kde se ještě nevyskytla. Hlavním cílem je tvoření zdravých mezilidských vztahů, tedy výchově osobnosti, v dostatečné informovanosti o šikaně, která je důležitá nejen pro děti, ale také pro rodiče a celou veřejnost. Sekundární prevence se zaměřuje na skupiny, kde se již šikana objevila. V podstatě předcházíme tomu, aby se problémy již neopakovaly. Patří sem například včasná diagnostika, bezodkladné šetření šikany, vhodná pedagogická opatření, rozhovory s rodiči oběti a agresora, včetně výchovné práce s agresorem, celým kolektivem ve třídě a jednání s ostatními rodiči. Terciální prevence je zaměřena na práci s jednotlivcem. U agresorů se jedná o represivní a nápravná opatření. U obětí se zaměřuje na psychiatrickou a psychoterapeutickou pomoc. Terciální prevence je v

kompetenci například sociálních kurátorů, represivních a léčebných institucí.

Prevenici šikanování je maximální pozornost věnována ve školských zařízeních. Účinným a jednoduchým preventivním prostředkem proti šikaně je organizace a hustota dozoru. Pokud je na chodbách o přestávkách větší množství vyučujících nebo jiných dospělých osob mají agresori menší příležitost k šikaně. Dále k prevenci patří také tzv. inventura málo používaných prostorů. V takových prostorech by mohlo docházet k šikaně (Řičan, Janošová, 2010).

Školy ve svých preventivních programech mají zakotven svůj vlastní program proti šikanování, na kterém se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci a o jeho koordinaci se stará školní metodik prevence. Cílem zmíněného programu je vytvořit takové prostředí, ve kterém převládá bezpečí, respekt a vzájemná spolupráce, se zaměřením na komunikaci a vztahy žáků ve třídě. Nezbytnou součástí programu proti šikanování je krizový plán, kde jsou zakotveny kompetence osob, postup a způsob řešení, je jakýmsi manuálem při výskytu šikany.

Nejlepší prevencí šikany je vytváření co možný nejlepšího přátelského prostředí ve škole, ve vztazích mezi žáky, učiteli, nepedagogickými pracovníky, rodiči, vytváření atmosféry rovnocennosti, vzájemné důvěry a úcty, tedy vytváření prostředí, jenž je nevhodné pro rozvoj šikany. Informace o šikaně podané vhodným způsobem žákům jsou určitě přínosem, důležitá je pak i zpětná vazba, zda k šikaně mezi žáky dochází a dát možnost dětem i způsob, jak na ni upozornit, kupříkladu vytvořením schránek důvěry.

Jak již bylo uvedeno i spolupráce s rodiči na úseku prevence šikanování je velkým přínosem. Výchovné postupy, prostředí, v němž dítě vyrůstá i jeho postavení v rodině, hraje další důležitý aspekt v tom, zda se u nich projeví násilnické sklony a útočné jednání. Rodina je místem jak pro prevenci, tak pro možný vznik šikany. Každý jedinec potřebuje pro svůj rozvoj domov, pocit bezpečí, přiměřenou péči, zájem, podporu a stanovené hranice. Kvůli neuspokojené potřebě místa se dítě může ocitnout v roli oběti či agresora. Stejně tak přemíra nebo nedostatek podnětů, zájmu ze strany rodičů může být škodlivý a vyústit až v šikanování. Pokud má dítě vzor v podobě agresivních rodičů, kteří jej zanedbávají, zneužívají, nejsou pro něj zdrojem pocitu bezpečí, není vyloučeno, že takové dítě se stane agresorem. „*Nepříjemné zážitky související s pocitem ohrožení někdy dítě ventiluje tak, že svou agresivitu vybije na dostupných objektech, tj. jedincích slabších, než je ono samo*“ (Vágnerová a kol., 2011, s. 53)., tudíž je dobré zamyslet se nad postavením dítěte v rodině.

„Nesnažme se v každém šťouchnutí, bouchnutí nebo špatném slově vidět hned šikanu. Všichni jsme chodili do školy a víme, že i my jsme se někdy pohádali, poprali, pošťuchovali. Toto můžeme řešit domluvou. Pokud však máme důvodné podezření na šikanující chování vůči svému dítěti, nesmíme čekat, musíme ihned jednat“ (Martínek, 2010, s. 142).

PRAKTICKÁ ČÁST

7 Cíl a zaměření praktické části

Cílem praktické části bakalářské práce je zmapování agresivity a šikany ve školním prostředí, konkrétně vybrané základní školy Jana Amose Komenského v Pelhřimově, jak jsou žáci v podmínkách školy spokojeni, včetně návrhů preventivních opatření k zamezení těchto nežádoucích jevů.

Výsledky šetření poskytnu vedení školy k dalšímu využití, analýze vlastní situace a výsledky poslouží i jako materiál při vytváření minimálního preventivního programu školy proti šikaně.

7.1 Výzkumná část

Výzkumné šetření jsem realizovala formou kvantitativního výzkumu, dotazníkového šetření. *„Dotazník je způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Můžeme jimi získávat velké množství informací při malé investici času.“* (Gavora, Úvod do pedagogického výzkumu, 2000, str. 99). Dotazník je součástí přílohy č. 1. Vytvořila jsem ho samostatně a otázky jsem specifikovala právě na děti pátých, šestých a sedmé třídy v závislosti na jejich pohlaví. **V těchto třídách jsem dotazníkovým šetřením sledovala tyto otázky:**

- Základní povědomí žáků o problému šikany.
- Vliv šikany na třídní kolektiv a na chování jednotlivců v něm.
- Obecnou schopnost žáků řešit problémy spojené se šikanou v kolektivu.
- Osobní angažovanost jednotlivce v problému šikany.
- Řešení šikany ve smyslu trestu pro agresory.
- Povědomí žáků o prevenci šikany.
- Ověření, zda žáci chápou, co šikana vlastně je .

7.2 Charakteristika zkoumaného souboru

Pro své výzkumné šetření jsem si vybrala Základní školu Jana Amose Komenského v Pelhřimově, která byla otevřena v roce 1963. Vzhledem k její velikosti, počtu žáků a pracovníků byla v roce 1967 škola rozdělena na dva samostatné celky. Od 1. 9. 1967 se začala psát historie školy, která nesla název 2. ZDŠ Pelhřimov. V roce 1993 získala škola právní subjektivitu a oficiální název Základní škola Jana Amose Komenského, Pelhřimov.

Hlavním důvodem pro tento výběr je znalost prostředí této školy. Pro svůj výzkum jsem vybrala žáky pátého, šestého a sedmého ročníku v počtu 150 žáků a z toho 50 % děvčat a 50% chlapců ve věku cca 11 až 13 let z důvodu větší samostatnosti při řešení problémů. Dotazník obsahoval 20 otázek. Dalším důvodem pro výběr této školy je znalost metodiky prevence rizikového chování. Škola své žáky informuje o šikaně různými způsoby. V prvé řadě je to pořádání besed na toto téma. Dalším způsobem je informování žáků pomocí letáků, které jsou umístěny na nástěnce nebo na internetových stránkách školy. Pro žáky této školy se také pořádají seznamovací pobyty. Ty se týkají žáků prvních ročníků. Zúčastňují se jich jak pedagogičtí pracovníci, tak také metodik prevence z řad učitelů, který žáky seznamuje s úskalím šikany, kyberšikany, nebezpečím návykových látek, atd. Škola chce těmito pobyty docílit toho, že žáci mají větší možnost se mezi sebou lépe poznat, seznámí se s třídními učiteli a dalšími pedagogickými pracovníky. Dále si zde žáci vytváří nové přátelské vztahy, lépe se poznávají, budují si zde dobrý třídní kolektiv. Jsou zde vedeni ke vzájemné spolupráci při vypracovávání určitých úkolů. Žáci uvedené základní školy se dále řídí školním řádem, kde je mimo jiné uvedeno, že se žák má ve škole i mimo školu chovat slušně, nevyjadřovat se hrubě, dodržovat pravidla společenského chování a zásady bezpečnosti. Jsou zde také popsány projevy, kterých se žáci nesmí ve škole dopouštět. Je to šikana, násilí, ponižování, slovní i fyzické napadání, rasismus, a podobně. Za porušení školního řádu lze žákovi uložit výchovné opatření, jako např. napomenutí třídního učitele, důtka třídního učitele, nebo důtka ředitele. Při hrubém porušení školního řádu lze žákovi udělit i sníženou známku z chování.

8 Interpretace dat

Otázka č. 1 - Základní rozdělení dle pohlaví

Celkový počet žáků	150	Percentuální vyjádření
Děvčat	75	50 %
Chlapců	75	50

Tabulka 1: Základní rozdělení dle pohlaví (vlastní zpracování)

8.1 Základní povědomí žáků o problému šikany

Na výzkumnou otázku jsem se soustředila otázkami č. 2,3,4,6 z příloženého dotazníku.

Otázka č. 2 - Slyšel jsi někdy slovo šikana?

Otázka č. 3 - Kdo je útočník – agresor.

Otázka č. 4 - Kdo je oběť šikany?

Otázka č. 6 - Jaké chování lze považovat za šikanu?

Otázka č. 2 – Slyšel jsi někdy slovo šikana?

Pohlaví	Ano	Ne	Nezajímá mě to
Děvčata	72	0	3
Chlapci	70	0	5
Celkem	142	0	8

Tabulka 2: Slyšel jsi někdy slovo šikana? (vlastní zpracování)

Jako pozitivní výsledek dotazník ukázal, že ze 150 žáků, 142 (95 %) slyšelo, co je to šikana. Jako negativní výsledek se ukázalo, že i přes závažnost problému jakým šikana je, najdeme mezi žáky i jedince, které tento problém nezajímá, nebo o něm neslyšeli. Tento nezájem je více viditelný (o 66 %) u chlapců.

Otázka č. 3 - Kdo je útočník - agresor

Pohlaví	Vím	Nevím
Děvčata	66	9
Chlapci	66	9
Celkem	132	18

Tabulka 3: Kdo je útočník - agresor (vlastní zpracování)

V otázce č. 3 88 % respondentů uvedlo, že ví kdo je to agresor a 12% jich neví, kdo je to agresor. U obou pohlaví je tato znalost na stejné úrovni.

Otázka č. 4 - Kdo je obětí šikany?

Pohlaví	Vím	Nevím
Děvčata	70	5
Chlapci	58	17
Celkem	128	22

Tabulka 4: Kdo je obětí šikany? (vlastní zpracování)

85 % žáků uvedlo, že ví, kdo je obětí šikany. Zde jsou rozdíly mezi pohlavími více patrné. Z děvčat 93 % ví, kdo je obětí šikany a pouze 7 % neví. Z chlapců ví 77 %, kdo je obětí šikany a 23 % neví.

Otázka č. 6 - Za šikanu lze považovat následující chování:

Pohlaví	Útok	Škádlení	Pomluvy
Děvčata	67	1	7
Chlapci	72	1	2
Celkem	139	2	9

Tabulka 5: - Za šikanu lze považovat následující chování (vlastní zpracování)

93 % dotazovaných považuje za chování typické pro šikanu fyzické a psychické útoky. Pomluvy považuje pouze 6 % za šikanu. A jedno procento považuje za šikanu škádlení

mezi dětmi. Za povšimnutí stojí, že 9 % děvčat považuje za šikanu pomluvu, oproti 3% chlapců.

8.2 Vliv šikany na třídní kolektiv a na chování jednotlivců v něm

Tento cíl sledují otázky č. 5, 7, 8, 9.

Otázka č. 5 – Myslíš si, že může šikana narušit vztahy v kolektivu?

Otázka č. 7 – Jak by ses zachoval, kdyby ses stal svědkem šikany?

Otázka č. 8 – Co si myslíš o dětech, které šikanují druhé?

Otázka č. 9 – Co podle tebe cítí ten, kdo je šikanován?

Otázka č. 5 - Myslíš si, že může šikana narušit vztahy v kolektivu?

Pohlaví	Ano	Ne	Nevím
Děvčata	58	0	17
Chlapci	65	1	9
Celkem	123	1	26

Tabulka 6: Myslíš si, že může šikana narušit vztahy v kolektivu? (vlastní zpracování)

82% respondentů je přesvědčeno, že šikana může narušit vztahy v kolektivu, 17% si není jisto a necelé 1% dotázaných si myslí, že šikana nemá žádný vliv na třídní kolektiv. V této otázce projeví mnohem větší jistotu chlapci, kteří považují šikanu za ohrožení celého kolektivu plnými 87%, kdežto děvčata 77%. Tento 10% je přesunut do kolonky nevím.

Otázka č. 7 - Jak by ses zachoval, kdyby ses stal svědkem šikany?

Pohlaví	Lhostejnost	Zábava	Pomoc
Děvčata	2	0	73
Chlapci	8	3	64
Celkem	10	3	137

Tabulka 7: Jak by ses zachoval, kdyby ses stal svědkem šikany? (vlastní zpracování)

Pozitivně lze hodnotit, že 91 % dotazovaných by pomohlo šikanované oběti, 7 % by zůstalo lhostejných a pouze 2 % dětí (všechno chlapci 4 %) by se šikanou bavilo na cizí účet. Děvčata by k šikaně zůstala lhostejná pouze ve 3 % případech. Zatímco hoši v 11 % případech.

Otázka č. 8 - Co si myslíš o dětech, které šikanují druhé?

Pohlaví	Lhostejnost	Sympatie	Odsouzení	Strach
Děvčata	1	0	50	24
Chlapci	10	0	56	9
Celkem	11	0	106	33

Tabulka 8: Co si myslíš o dětech, které šikanují druhé? (vlastní zpracování)

71 % respondentů odsuzuje šikanující chování druhých, protože v nich vyvolává negativní pocity. 22 % respondentů přímo vyjádřilo strach z agresorů. Zatímco 7 % je k těmto agresorům lhostejných. Velký rozdíl mezi chlapci a děvčaty je ve vnímání strachu z agresorů. Zatímco děvčata vyjádřily strach v plných 32 %, chlapci ve 12 %. Ovšem lhostejných k šikaně je dle průzkumu 13 % chlapců a pouze 1 % děvčat. Velmi pozitivní pro kolektiv je, že nikdo z dotázaných z agresory nesympatizuje.

Otázka č. 9 - Co podle tebe cítí ten, kdo je šikanován?

Pohlaví	Nic	Bojácnost	Sebeobviňování
Děvčata	1	72	2
Chlapci	0	73	2
Celkem	1	145	4

Tabulka 9: Co podle tebe cítí ten, kdo je šikanován? (vlastní zpracování)

97% tázaných si myslí, že ten kdo je šikanován, je nešťastný a bojí se. Necelá 3 % respondentů se domnívá, že šikanovaný si myslí, že si takové chování zaslouží a viní sebe.

8.3 Obecná schopnost žáků řešit problémy spojené se šikanou v kolektivu

Otázky 10,11,12 byly sestaveny tak, aby nám odpověděly, zda jsou žáci schopni řešit problémy spojené se šikanou v kolektivu.

Otázka č. 10 – Kdyby ti někdo ze spolužáků opakovaně ubližoval, jak by ses zachoval?

Otázka č. 11 – Co by měl podle tebe udělat ten, kdo je šikanován?

Otázka č. 12 – Komu by ses svěřil se svým problémem šikany?

Otázka č. 10 - Kdyby ti někdo ze spolužáků opakovaně ubližoval, jak by ses zachoval?

Pohlaví	Vyřešil bych sám	Neřešil bych	Pomoc dospělého
Děvčata	3	1	71
Chlapci	30	0	45
Celkem	33	1	116

Tabulka 10: Kdyby ti někdo ze spolužáků opakovaně ubližoval, jak by ses zachoval? (vlastní zpracování)

77 % respondentů by žádalo pomoc dospělého, 22 % by situaci řešilo samo a 1% by se nechalo šikanovat, aniž by se jakýmkoliv způsobem bránilo. Za zmínku stojí, že 40 % chlapců by situaci řešilo samostatně, fyzicky by se bránili. Zatímco děvčata by se o totéž pokusily pouze ze 4 %.

Otázka č. 11 - Co by měl podle tebe udělat ten, kdo je šikanován?

Pohlaví	Vyřešil bych sám	Neřešil bych	Pomoc dospělého
Děvčata	2	0	73
Chlapci	4	1	70
Celkem	6	1	143

Tabulka 11: Co by měl podle tebe udělat ten, kdo je šikanován? (vlastní zpracování)

95 % respondentů by si šikanu nenechalo líbit a řešili by to žádostí o pomoc dospělé osoby, 4 % respondentů by se agresorovi bránilo samo a necelé 1% by si šikanu nechalo líbit. Opět, jako u předešlé otázky, by sebeobranu volili převážně chlapci a to celých 5 %. Kdežto dívek by se sama bránila necelá 3 %.

Otázka č. 12 - Komu by ses svěřil se svým problémem šikany?

Pohlaví	Rodiče	Učitelé	Kamarádi	Linka důvěry	Nikdo
Děvčata	70	2	2	1	0
Chlapci	55	7	4	5	4
Celkem	125	9	6	6	4

Tabulka 12: Komu by ses svěřil se svým problémem šikany? (vlastní zpracování)

83 % dotazovaných by v případě výpadu agresora vůči nim hledalo pomoc u rodičů. Jako dalšího z dospělých, koho by žádali o pomoc, jsou učitelé a na ně by se obrátilo zhruba 6% žáků. Čtyři procenta respondentů by požádalo o pomoc kamarády nebo linku důvěry a necelá 3% by pomoc nepožadovala od nikoho. Dle pohlaví je vidět, že rodičům by se svěřilo 73% chlapců, ale 93% děvčat. Tento rozdíl vznikl větší ochotou chlapců řešit problém i s jinou autoritou než jsou rodiče. Zhruba 9% chlapců by problém řešilo s učitelem (děvčata necelá 3%) a 5% chlapců by vzniklou situaci řešilo s kamarádem. Oproti děvčatům, které by oslovily kamaráda zhruba v 3%. Děvčata jako jednu možnost řešení zcela ignorovala Linku důvěry. Tuto možnost by si zvolilo 5% chlapců.

8.4 Osobní angažovanost jednotlivce v problému šikany

Otázky č 13,14,15 se zabývají osobní angažovaností jednotlivce v problému šikany.

Otázka č. 13 – Kdo ponižuje a zastrašuje spolužáky, je podle tebe?

Otázka č. 14 – Kdybys měl větší sílu?

Otázka č. 15 – Jsi svědkem situace, kdy se tvé kamarádce (kamarádovi) posmívají jiní spolužáci kvůli tomu, jak je oblečená a jak vypadá.

Otázka č. 13 - Kdo ponižuje a zastrašuje spolužáky, je podle tebe?

Pohlaví	Vůdce	Odvaha	Odmítnutí
Děvčata	3	1	71
Chlapci	5	5	65
Celkem	8	6	136

Tabulka 13: Kdo ponižuje a zastrašuje spolužáky, je podle tebe? (vlastní zpracování)

91% tázaných odmítá agresora jako kamaráda. Pět procent dotázaných si myslí, že agresor je vůdce, velitel třídy a 4% dotázaných si o agresorovi myslí, že je odvážný a dokonce by se s ním chtělo kamarádit. V tom odmítnutí dominují děvčata, kdy odmítá plných 95%, zatímco chlapců 87%. Jedno procento dívek považuje agresora za odvážného a stejně 7% chlapců. Jako vůdce vidí agresora 4% dívek a 7% chlapců.

Otázka č. 14 - Kdybys měl větší sílu?

Pohlaví	Pomsta	Lhostejnost	Obrana slabších
Děvčata	1	12	62
Chlapci	17	4	54
Celkem	18	16	116

Tabulka 14: Kdybys měl větší sílu? (vlastní zpracování)

77% žáků by bránilo slabšího v případě, že by měli větší sílu. 11% respondentů by, v případě, že by měli větší sílu, nijak nezasáhlo, 12% dotázaných by se v případě silnějšího fyzického fondu pomstilo agresorovi. Z děvčat slabšího by se v případě větší fyzické síly zastalo 83 %. Oproti 72% chlapců. Nic by neměnilo 16% dívek a 5% chlapců. Pomstu by si vybralo 23% chlapců a zhruba 1% děvčat.

Otázka č. 15 - Jsi svědkem situace, kdy se tvé kamarádce posmívají jiní spolužáci kvůli tomu, jak je oblečená a jak vypadá?

Pohlaví	Zastanu se	Jsem lhostejný	Budu agresor
Děvčata	66	7	2
Chlapci	61	12	2
Celkem	127	19	4

Tabulka 15: Jsi svědkem situace, kdy se tvé kamarádce posmívají jiní spolužáci kvůli tomu, jak je oblečená a jak vypadá? (vlastní zpracování)

85% respondentů by se zastalo posmívaného spolužáka, 13% dotazovaných by do věci nijak nezasáhlo a necelá 3% by se přímo zúčastnili verbální šikany. Rozděleno dle pohlaví by se posmívaného zastalo 88 % dívek oproti 81 % chlapců. Lhostejno by zůstalo 9% děvčat a 16% chlapců. Shodně po 3% by se obě pohlaví přidali k agresorům verbální šikany.

8.5 Řešení šikany ve smyslu trestu pro agresory

Řešením šikany ve smyslu trestu pro agresory se zabýváme v otázkách č 1617.

Otázka č. 16 – Kým může být potrestán ten, kdo šikanuje a je mladší 15 let?

Otázka č. 17 – Šestnáctiletý kluk napadl a zbil dvanáctiletého kluka a zlomil mu ruku a způsobil mu další vážná zranění. Kdo ho bude trestat?

Otázka č. 16 - Kým může být potrestán ten, kdo šikanuje a je mladší 15 let?

Pohlaví	Škola	Policie	Beztrestný
Děvčata	62	13	0
Chlapci	57	17	1
Celkem	119	30	1

Tabulka 16: Kým může být potrestán ten, kdo šikanuje a je mladší 15 let? (vlastní zpracování)

79% dotazovaných je přesvědčeno, že šikanu mají trestat představitelé školy a 20% respondentů by šikanu řešilo pomocí Policie ČR a zhruba 0,5% by šikanu ponechalo bez trestu. Autoritu školy by volilo 83% dívek, ale pouze 76% chlapců, kteří by ve větší míře

cca 23% volili Policii ČR. Tuto volbu by volilo 17% děvčat. Jako beztrestnou šikanu považuje 1 % chlapců. Děvčata by šikanu trestala v 100% případech.

Otázka č. 17 - Šestnáctiletý kluk napadl a zbil dvanáctiletého kluka a zlomil mu ruku a způsobil mu další vážná zranění. Kdo ho bude trestat?

Pohlaví	Rodina	Škola	Policie
Děvčata	6	18	51
Chlapci	4	18	53
Celkem	10	36	104

Tabulka 17: Šestnáctiletý kluk napadl a zbil dvanáctiletého kluka a zlomil mu ruku a způsobil mu další vážná zranění. Kdo ho bude trestat? (vlastní zpracování)

V modelovém případě, kdy o čtyři roky starší agresor napadl dvanáctiletého chlapce a kromě zlomeniny ruky mu způsobil další vážná poranění, tedy dopustil se ublížení na zdraví, si 69% respondentů myslí, že by tento případ měla řešit policie, 24% dotázaných je přesvědčeno, že situaci by měla trestat pouze autorita školy a necelých 7% by případ trestalo v rámci rodiny. Na Policii ČR, jako na orgán, který by měl šetřit daný případ, spoléhá 68% děvčat a 71% chlapců. A shodně, podle děvčat i chlapců, by tento případ měla ve 24% trestat škola. Rodinu jako trestající autoritu by volilo 8% děvčat a 5% chlapců.

8.6 Povědomí žáků o prevenci šikany

Tato část měla za cíl zjistit, jestli žáci II. stupně základní školy vědí jak zabránit šikaně mezi dětmi v ročnících.

Otázka č. 18 – Jak se podle tebe na škole dá zabránit šikaně?

Otázka č. 19 – Myslíš si, že šikana je na školách problém?

Otázka č. 18 - Jak se podle tebe na škole dá zabránit šikaně?

Pohlaví	Prezentace	Trest	Aktivita	Nemožnost	Lhostejnost
Děvčata	12	49	3	9	2
Chlapci	16	45	6	8	0
Celkem	28	94	9	17	2

Tabulka 18: Jak se podle tebe na škole dá zabránit šikaně? (vlastní zpracování)

Ze 150 dotázaných si 63% myslí, že nejlepší prevencí šikany na školách jsou exemplární tresty agresorů. Jako další řešení prevence žáci vidí prezentaci, otevřené mluvení v 19% případech. 6% dotázaných si myslí, že vhodnou prevencí šikany je jejich vlastní aktivita, tedy že žáci nebudou k šikaně nevšímaví. Naproti tomu si 1% dotázaných myslí, že vhodnou prevencí je právě ona nevšímavost. Jako nemožnou prevence vidí šikanu 11% dotázaných. Jako mnohem tvrdší v trestání se projevila děvčata a to 65%. Zatímco chlapci 60%. Prevenci šikany pomocí otevřeného mluvení o ní by volilo 16% dívek a 21% chlapců. 12% děvčat vidí šikanu jako problém bez možnosti prevence, velmi podobně cca 11% chlapců.

Otázka č. 19 - Myslíš si, že šikana je na školách problém?

Pohlaví	Ano	Ne	Nevím	Nechce
Děvčata	67	2	4	2
Chlapci	64	1	5	5
Celkem	131	3	9	7

Tabulka 19: Myslíš si, že šikana je na školách problém? (vlastní zpracování)

Z odpovědí na tuto otázku vyplývá, že 87% respondentů považuje šikanu na školách za problém. 89% děvčat a 85% chlapců. 6% dotázaných neumí na tuto otázku odpovědět a zhruba 5% odpovědět nechce. 2% dotázaných nepovažují šikanu na školách za problém.

8.7 Ověření, zda žáci chápou, co šikana vlastně je

Tato oblast měla za úkol ověřit, zda žáci skutečně chápou co to šikana je.

Otázka č. 20 – Co je tedy vlastně šikana?

Otázka č. 20 - Co je tedy vlastně šikana?

Pohlaví	Fyzický útok	Psychický útok	Kombinace
Děvčata	0	0	75
Chlapci	0	0	75
Celkem	0	0	150

Tabulka 20: Co je tedy vlastně šikana? (vlastní zpracování)

Ověřili jsme, že žáci plně chápou povahu nebezpečí šikany, tedy 100% dotázaných považuje za šikanu jak fyzické, tak psychické útoky na osobu svojí či osobu spolužáka.

9 Vyhodnocení praktické části

Vezmeme-li v úvahu věk respondentů, zhruba 11 až 13 let, jeví se jako pozitivní, že 95% až 100% zúčastněných (viz. otázky č.: 2, 20), ví co to šikana je a jaké jsou její hlavní projevy – psychické a fyzické útoky. Tímto jsme dokázali, že **zjištění výzkumné otázky č. 1**, což bylo ověření, zda li žáci mají základní povědomí o problému šikany, bylo jednoznačně potvrzeno. Děti vědí co je to šikana a znají, které strany se jí účastní.

Výzkumnou otázkou č. 2 jsem zjišťovala jaký vliv má šikana na třídní kolektiv a chování jednotlivců v něm (viz. otázky č.: 7, 8, 9). Dle odpovědí respondentů můžeme vyvodit, že objeví-li se šikana v kolektivu, kolektiv by nezůstal lhostejný a až 91% respondentů by šikanované oběti aktivně pomohlo. Ukázalo se, že mnohem více by se v pomoci angažovala děvčata, zatímco chlapce by šikana v kolektivu větší měrou nechala lhostejnými k oběti. Zcela protichůdně agresora odsoudí více chlapců než děvčat. Tedy shrneme-li tento bod, třídní kolektiv má mechanismy jak oběti pomoci a to osobní angažovaností jednotlivců, převážně děvčat.

Výzkumná otázka č. 3 nebo-li rekognoskace obecné schopnosti žáků řešit problémy šikany v kolektivu (viz. otázky 10, 11, 12). V odpovědích respondentů na tyto otázky vidíme několik důležitých momentů. 99% dotázaných si v případech šikany ve třídě poradí s hledáním pomoci. V největší míře by tuto pomoc hledalo u dospělých a to hlavně u rodičů a z menší části u učitelů. V daleko menší míře by situaci řešilo samo, fyzickou obranou. Z toho nám přirozeně vyplývá, že tuto možnost volí častěji chlapci. Z uvedených informací můžeme vyhodnotit, že žáci mají schopnost vyřešit šikanu ve svém kolektivu.

Další výzkumnou otázkou je osobní angažovanost jednotlivce v problému šikany (otázky č. 13, 14, 15). Na základě odpovědí opět najdeme osobní odvalu respondentů bránit oběť šikany. Opět, zcela protichůdně, by se více angažovala děvčata. U chlapců jsme došli k zjištění, že by se v mnohem větší míře agresorům mstili. Zcela překvapivě k výše uvedeným datům by se k šikanujícímu agresorovi přidala asi 3% dětí (stejnou měrou chlapci i dívky).

Další výzkumnou otázkou bylo zjištění znalosti řešení ve smyslu postihů agresorů (viz. otázky č. 16, 17). V téměř 80% si žáci zcela jasně uvědomují, že šikanu je třeba trestat. Očekávají, že šikanující agresory bude exemplárně trestat škola v součinnosti s policií a rodinou. Tresty šikany chápou dle výsledku dotazníku jako podstatnou část její prevence, čímž nám zodpovězením **otázek č. 18,19 ve stejném smyslu jako otázky č. 16,17 ukázali, že mají vědomosti jak šikanu prevenovat, což byl šestý cíl tohoto průzkumu.**

Poslední výzkumnou otázkou bylo ověření, že žáci skutečně chápou co to šikana vlastně je. Toto jsem zodpověděla již v závěrečném shrnutí výzkumné otázky č. 1.

Na základě výsledků dotazníkového šetření je jednoznačně potvrzeno, že žáci páté, šesté a sedmé třídy mají základní povědomí o problému šikany, o tom, co šikana vlastně je, znají strany, které se jí účastní. Dále třídní kolektiv má mechanismy jak oběti pomoci a to hlavně osobní angažovaností a také jako třídní kolektiv mají schopnost šikanu vyřešit. Vědí a zcela jasně si uvědomují, že je třeba šikanu trestat.

Šikanu a její úskalí Základní škola Jana Amose Komenského v Pelhřimově do současné doby řešit nemusela.

ZÁVĚR

V dnešní době žádná třída, žádná škola není proti šikaně imunní. Od prvního ročníku je potřeba sledovat všechny náznaky skrytého násilí, vytvořit ze své třídy nebo školy ostrov bezpečí, pohody, dětskou obec, kde silný chrání slabého, ve které platí právo a spravedlnost a vládne zde důvěra k autoritě a i vzájemná solidarita. Není totiž nic důležitějšího, než aby se děti cítily ve škole bezpečně před vrstevnickou agresí.

Násilí se totiž objevuje všude okolo nás. Je třeba dětem neustále vysvětlovat, co je to násilí a co přináší špatného. Nebezpečné je ve virtuálním světě, kde dítě nemá zpětnou vazbu dospělého. Násilí negativně ovlivňuje mravní a duševní vývoj dětí a s určitostí by měla být jeho prezentace regulována. Nějakou dobu ještě potrvá, než si rodiče uvědomí, že nebude-li mít škola větší autoritu, nebude schopna jejich děti ani více naučit a lépe vychovávat.

Agresivní chování v dnešní době se projevuje v celé společnosti, chybí zde více pokory a morálky, chybí autority, ke kterým by bylo možno vzhlížet. Ve společnosti převládají materiální statky nad znalostmi a duchovnem. Touha po moci a ovládat druhého se bohužel právě objevuje již i mezi dětmi. Všichni bychom si měli, ale uvědomit, že vychováváme další generaci lidí, kteří budou tvořit nový svět a to co jim vštípíme my, oni vštípí svým dětem. Nenajdeme-li si čas být alespoň na chvíli dobrým rodičem, nemůžeme to čekat od dětí. Může se pak stát, že za několik desítek let v naší společnosti nebude existovat lidské dobro, soucit a ochota pomáhat druhým.

Cílem mé bakalářské práce bylo poukázat na velmi závažný společenský a psychologický problém prorůstající celou společností. Přiblížit základní poznatky k rozpoznání, léčbě a strategii šetření počátečních forem šikany právě na základních školách a podtrhnout důležitost prevence v této oblasti. Zároveň jsem si v praktické části chtěla ověřit, jak na tom jsou žáci konkrétně vybrané základní školy Jana Amose Komenského v Pelhřimově, co jim agresivita a šikana říkají a zda jsou schopni si s tímto problémem poradit. Musím říci, že jsem byla mile překvapena přístupem dotazovaných. Věc vzali všichni vážně a s vážností se také věnovali otázkám v dotazníku. Příznivé bylo zjištění, že se nikdo z nich se šikanou nesetkal, že vědí, kam a na koho se mají obrátit v případě, že se stanou obětí či účastníky šikany. Zajímavé bylo zjištění, že děvčata jsou ochotni ve větším počtu se postavit za případnou oběť šikany a pomoci ji, ale chlapci naopak agresora tvrdě odsoudí a dokonce by se mu dokázali i postavit. Zjistila jsem tedy, že ve třídách, kde jsem prováděla šetření, zdravé jádro třídy je schopno sjednat si pořádek. Většina dotazovaných pak souhlasí a

uvědomují si, že je potřeba šikanu řešit hned v počátku a očekávají, že bude v případě zjištění potrestána školou a v těžších případech, že bude řešit problém i Policie ČR. V každém případě výše uvedená škola i z pohledu pedagogů a rodičů je schopna vzniklé problémy řešit včas a preventivními programy motivují děti k zamyšlení se nad svým jednáním a chováním a vedou k úctě ke druhým. Ukazují způsoby jak využít agresivitu zdravou formou ve svůj prospěch a uplatnění v životě.

Na závěr své práce bych se chtěla připomenout namáhavou práci učitele a všech výchovných pracovníků v současné době. Dokonalá spolupráce s rodiči, případně pracovníky sociálně právní ochrany dětí a s policisty přináší vždy skvělé výsledky. Přesto bych chtěla říci, že na svět šikany je potřeba se podívat v globálu, přenést se do světa, kde k šikanování dochází a navrhnout taková systémová řešení, která by byla účinná a alespoň zčásti by tento problém řešila. Je velice dobré, že existuje řada sdružení, na které je možno v případě potřeby se obrátit a dostane se oběti pomoci. V žádném případě není dobré šikanu podceňovat, záleží na jejím včasném odhalení a řešení, tedy i vyškolení pedagogů. Bohužel učitelé nejsou finančně a ani společensky v současné době ohodnoceni a někteří „dobří“ pak odcházejí.

Hlavní nedostatky problému šikany v dnešní době vidím v nedostatku času rodičů věnovat se svým dětem, a to z důvodu pracovního vytížení (materiální zajištění rodiny a mnohdy i frustrace způsobené vlastní neschopností v naplnění vlastních cílů. Tato frustrace se přenáší i do školního prostředí. Pro školský systém jako takový, z logiky věci, musí být obtížné ne-li přímo nemožné stoprocentně tento problém vymýtit. Tedy dlouhodobě nejefektivnější řešení šikany tkví v posunu celé společnosti směrem k nápravě mezilidských vztahů.

J.J.Rousseau *„Výchova dětí je činnost, při níž musíme obětovat čas, abychom ho získali „*

Použitá literatura

ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 104 s. ISBN 80-7178-808-2.

DIDEROT: *velká všeobecná encyklopedie*. Vyd. 1. Praha: Diderot, 2000- . sv. ISBN 80-902723-2-0.

FIELDOVÁ, E. *Jak se bránit šikaně: praktický rádce pro děti, rodiče i učitele*. Praha: Ikar, 2009. 311 s. ISBN 978-80-249-1176-2.

GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. vyd. 1., Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování: Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. Praha: Portál, 2001. 255 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. 336 s., ISBN 978-80-7367-871-5.

KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. 128 s. ISBN 80-7178-123-1.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 6. Praha: Portál, 2013. 108 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-262-0398-8.

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.

MARTÍNEK, Z. *Agrese a agresivita u dětí a mládeže*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2008. 24 s. ISBN 978-80-86956-29-9.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012. 203 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3470-5

ŘÍČAN, Pavel a JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. 155 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 1997. 170 s. ISBN 80-7184-488-8.

Internetové zdroje

Rozpoznání a řešení agresivity a šikany ve školách. Rovné příležitosti, problematika péče o nadané žáky článek zpracovaný na základě semináře PhDr. Zdeňka Martínka

[cit. 10. 2. 2016]. Dostupný na:

<http://www.vctu.cz/psycholog/q=node/349>

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízení Č. j. MSMT-22294/2013-1

[cit. 12. 3. 2016]. Dostupný na:

<http://www.msmt.cz/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani>

Seznam tabulek

Tabulka 1: Základní rozdělení dle pohlaví (vlastní zpracování).....	51
Tabulka 2: Slyšel jsi někdy slovo šikana? (vlastní zpracování).....	51
Tabulka 3: Kdo je útočník - agresor (vlastní zpracování).....	52
Tabulka 4: Kdo je obětí šikany? (vlastní zpracování).....	52
Tabulka 5: - Za šikanu lze považovat následující chování (vlastní zpracování).....	52
Tabulka 6: Myslíš si, že může šikana narušit vztahy v kolektivu? (vlastní zpracování)	53
Tabulka 7: Jak by ses zachoval, kdyby ses stal svědkem šikany? (vlastní zpracování)	53
Tabulka 8: Co si myslíš o dětech, které šikají druhé? (vlastní zpracování).....	54
Tabulka 9: Co podle tebe cítí ten, kdo je šikanován? (vlastní zpracování).....	54
Tabulka 10: Kdyby ti někdo ze spolužáků opakovaně ubližoval, jak by ses zachoval? (vlastní zpracování).....	55
Tabulka 11: Co by měl podle tebe udělat ten, kdo je šikanován? (vlastní zpracování)	55
Tabulka 12: Komu by ses svěřil se svým problémem šikany? (vlastní zpracování)	56
Tabulka 13: Kdo ponižuje a zastrašuje spolužáky, je podle tebe? (vlastní zpracování)	57
Tabulka 14: Kdybys měl větší sílu? (vlastní zpracování)	57
Tabulka 15: Jsi svědkem situace, kdy se tvé kamarádce posmívají jiní spolužáci kvůli tomu, jak je oblečená a jak vypadá? (vlastní zpracování)	58
Tabulka 16: Kým může být potrestán ten, kdo šikane a je mladší 15 let? (vlastní zpracování).....	58
Tabulka 17: Šestnáctiletý kluk napadl a zbil dvanáctiletého kluka a zlomil mu ruku a způsobil mu další vážná zranění. Kdo ho bude trestat? (vlastní zpracování)	59
Tabulka 18: Jak se podle tebe na škole dá zabránit šikaně? (vlastní zpracování).....	60
Tabulka 19: Myslíš si, že šikana je na školách problém? (vlastní zpracování)	60
Tabulka 20: Co je tedy vlastně šikana? (vlastní zpracování).....	61

Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník	8
---------------------------	---

DOTAZNÍK

Dobrý den,

jmenuji se Hana Němcová a studuji Pedagogickou fakultu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Provádím průzkum pro účely své bakalářské práce. Týká se agresivity a šikany, jejích projevů a prevence ve školním prostředí. Požádala bych Vás o vyplnění tohoto dotazníku. Dotazník je zcela anonymní. Informace, které získám, jsou důvěrné. Předem děkuji za spolupráci.

Hana Němcová

1. Jsi dívka nebo chlapec?

- a) dívka
- b) chlapec

2. Slyšel/a jsi někdy slovo šikana?

- a) ano
- b) ne
- c) nezajímá mě to

3. Kdo je útočník - agresor :

- a) ten, kdo je neoblíbený
- b) ten, kdo se ve třídě nejvíce prosazuje,
- c) ten, kdo šikanuje

4. Kdo je obětí šikany:

- a) ten, kdo je opakovaně psychicky nebo fyzicky napadán
- b) ten, kdo je poražen ve rvačce
- c) ten kdo je samotář

5. Myslíš si, že může šikana narušit vztahy v kolektivu?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

6. Za šikanu lze považovat následující chování:

- a) psychické a fyzické útoky
- b) škádlení mezi dětmi
- c) pomlouvání

7. Jak by si se zachoval/a, kdyby si se stal/a svědkem šikany?

- a) jenom bych se díval/a

- b) bavil/a bych se na cizí účet
- c) snažil/a bych se napadenému pomoci

8. Co si myslíš o dětech, které šikanojí druhé?

- a) nic- jsou mi lhostejné
- b) jsou mi sympatické
- c) mám z nich špatný pocit a odsuzuji je
- d) mám z nich strach

9. Co podle tebe cítí ten, kdo je šikanován?

- a) nic - nevadí mu to
- b) je nešťastný, bojí se
- c) myslí si, že si takové zacházení zaslouží

10. Kdyby ti někdo ze spolužáků opakovaně ubližoval, jak by si se zachoval/a ?

- a) popral bych ses s ním
- b) nebránil bych se
- c) řekl bych to někomu dospělému

11. Co by měl podle tebe udělat ten, kdo je šikanován?

- a) svěřit se rodičům, kamarádovi nebo učiteli
- b) bránit se sám
- c) nechat si to líbit

12. Komu by ses svěřil/a se svým problémem šikany?

- a) rodičům
- b) učitelům
- c) kamarádům či staršímu sourozenci
- d) nikomu bych se nesvěřil
- e) zavolał bych na Linku důvěry nebo na podobnou organizaci

13. Kdo ponižuje a zastražuje spolužáky, je podle tebe?

- a) velitelem a vůdcem celé třídy
- b) odvážný a byl bys rád, kdyby byl tvým kamarádem
- c) asi bys takového žáka za kamaráda nechtěl

14. Kdybys měl/a větší sílu?

- a) pomstil/a by ses spolužákovi (spolužačce), který ti někdy ublížil/a
- b) bylo by vše stejné jako teď
- c) bránil/a bys slabší spolužáky před silnějšími a těmi, co ubližují

15. Jsi svědkem situace, kdy se tvé kamarádce (kamarádovi) posmívají jiní spolužáci kvůli tomu, jak je oblečen/á a jak vypadá

- a) zastaneš se kamarádky (kamaráda)
- b) je ti to jedno, každý se může smát, komu chce
- c) takových věcí si nevšímáš
- d) přidáš se k nim - alespoň bude legrace

16. Kým může být potrestán ten, kdo šikanojuje a je mladší 15 let?

- a) školou – například sníženou známkou chování
- b) policií – trestní stíhání
- c) nemůže být potrestán vůbec

17. Šestnáctiletý kluk napadl a zbil dvanáctiletého kluka a zlomil mu ruku a způsobil mu další vážná zranění. Kdo ho bude trestat?

- a) rodina
- b) škola – vyloučení ze školy
- c) věc bude šetřit policie

18. Jak se podle tebe na škole dá zabránit šikaně

- a) bude se o tom mluvit
- b) budou se přísně trestat ti, co šikanují,
- c) žádný žák školy nezůstane k těmto problémům nevšímavý
- d) šikaně se zabránit nedá
- e) bude se přehlížet a tomu, co šikanuje, se nic nestane

19. Myslíš si, že šikana je na školách problém?

- a) ano
- b) ne
- c) nevím
- d) nebudu se vyjadřovat k tomu problému

20. Co je tedy vlastně šikana?

- a) když se s tebou někdo popere
- b) když ti někdo opakovaně psychicky nebo fyzicky ubližuje
- c) když tě kamarád nebo kamarádka ve zlosti pomluví před ostatními